

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฎหมายเก่าของกรุงกัมพูชา ลักษณะทาสกรรมกร. พระนคร: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2462.
- กฎหมายเก่ากรุงกัมพูชา ว่าด้วยลักษณะโจร. พระนคร: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2465.
- กังวล คัชชิมา, พระมหา. ความเชื่อและการทำบุญในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในจารึกเขมรสมัย
กลาง (IMA). ภาษา - จารึก ฉบับ 6: คู่มือฯ คู่มือฯ เนื่องในวาระครบ 5 รอบ และ
เกียรตินายกวิชาการของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรศรี วรสระริน, 271. กรุงเทพฯ: จงเจริญ
การพิมพ์, 2542.
- กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, 2549.
- กาญจนา นาคสกุลและคณะ. การใช้ภาษาไทย. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2524.
- กาญจนา นาคสกุล. ตุ่มเตียว: วรรณคดีเรื่องเอกของเขมร. ด้วยกัตถุญตา รุกพระคุณ ศาสตราจารย์
เกียรติคุณ ฉลวย ฐาติศย์ ในโอกาสฉลองอายุครบ 80 ปี 9 ธันวาคม 2536, 15-24.
กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- กิม หงส์ถาดารมภ์. ศัพท์สงเคราะห์. พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2468.
- กุสุมา รัชชมณี. การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษา
ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เผยแพร่เอกสารทางประวัติศาสตร์. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4. พระนคร: โรง
พิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. ความยอกย้อนของประวัติศาสตร์ พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ
ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย,
2539.
- คันธสารากวิงส์ (ผู้แปล), พระ. อภิธานมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี. กรุงเทพฯ: ไทยรายวัน กราฟ
ฟิค เพลท, 2546.
- คำพากย์รามเกียรติ์ภาษาเขมร ตอนศึกตรีเศียร ฑูษณ ขรณ กับตอนนางสีดาหาย, พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์อุทัยพันธุ์ รองทรง ณ อุทยาน. พระนคร: โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, 2471.
- ฉิ่ง หุกที้. เรื่องลแบ่งและปัญญาสชาดกนอกนิบาต. ไกล่รุ่ง อามระดิษ, ผู้แปล. วารสารสังคมลุ่มน้ำ
โขง 1 (มกราคม-เมษายน 2548): 29-53.
- จันทร์ฉาย ภักอริคม บุญเดือน ศรีวรพจน์ ศานติ ภักดีคำ. พระนเรศวตีเมืองละแวก แต่ไม่ได้ฆ่าพระ
ยาละแวก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

- ฉันทน์ ขำวิไล. **ฉันทศาสตร์ เล่ม 1.** พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2474.
- ฉันทน์ ขำวิไล. **ฉันทศาสตร์ เล่ม 2.** พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2474.
- เฉลิม ขงบุญเกิด. **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ.** พระนคร: ขวานพิมพ์, 2510.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. **คู่มือเที่ยว: ความสัมพันธ์กับวรรณคดีไทย. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 14** (ธันวาคม 2540): 29-44.
- ชะเอม แก้วคล้าย. **จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗.** กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2528.
- ดวงเด่น บุญปก. **มรณมาตา: ปลาบู่ทองฉบับภาษาเขมร. วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ 20** (ภาคเรียนที่หนึ่ง 2541): 12-22.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ละครพ็อนรำ.** กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **นิราศนครวัด.** กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.
- เดวิด แชนด์เลอร์. **ประวัติศาสตร์กัมพูชา. แปลโดย พรรณงาม เก่งธรรมสาร สดใส ชันติวรพงศ์ และวงเดือน นาราัจจ์.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. **วรรณคดีเปรียบเทียบ: กระบวนทัศน์และวิธีการ.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.** กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ถนอม อานามวัฒน์. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** พระนคร: คุรุสภา, 2516.
- ถาวร สิกขโกศล. **สืยอดหญิงงามผู้พลิกประวัติศาสตร์จีน.** กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค, 2544.
- ทองสืบ สุกะมาร์ค (ผู้แปล). **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา.** กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2514.
- ทองสืบ สุกะมาร์ค. **พระราชพงศาวดารเขมร.** กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2526.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1.** กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2526.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2.** พระนคร: คุรุสภา, 2504.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2538.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4.** พระนคร: คุรุสภา, 2504.
- ทำเนียบนาม ภาคที่ 3 **ตำราทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชา.** พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465.

- เทศน์มหาชาติ คำเขมร ถิ่นท่ามหาพน. พิมพ์ในงานปลงศพ พระสนิทสมณคุณ (เงิน) พระราชาคณะ
เจ้าอาวาสวัด โมลีโลก ปิวอก พ.ศ. 2463. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463.
- เทพรัตนราชสุดาฯ, สมเด็จพระ. ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา
มงกุฎราชวิทยาลัย, 2532.
- ธเนศ เวศร์ภาคา. ตำราประพันธ์ศาสตร์ไทย: แนวคิดและความสัมพันธ์กับขนบวรรณศิลป์ไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาคุฎมบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬา
ลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2538.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2538.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. พุทธธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2538.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. พุทธธรรม (ฉบับเดิม). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2544.
- น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). ความเข้าใจในศิลปะ. ศิลปวิชาการ 2 ศิลปะคืออะไร, 107 – 108. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรีอนุสรณ์, 2549.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. ข้อคิดเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพฯ: บพิธ, 2518.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. วิทยาวรรณกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์ดี, 2548.
- นริศรานูวัตวิวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา(ผู้แปล). วัชริธรรมนิยมต่างๆ ภาคที่
21. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2538.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. ปัญญาสาตกประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย.
กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2539.
- บรรจบ พันธุเมธา. พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชชนเล่ม 1 – 5. กรุงเทพฯ: จง
เจริญการพิมพ์, 2517.
- บวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), หลวง. สักกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาด
พร้าว, 2511.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. กาย์สารวิลาสินีและกาย์คันณะ: ตำราฉันทลักษณ์ไทยที่เขียนเป็นภาษา
บาลี. กัตัญชลี ที่ระลึกในงานเกษียณอายุ รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี เข้มนัดดา, 129 –
151. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2534.
- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 12. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร, 2549.

- ประชุมพงศาวดารฉบับราชบุรุษ ภาค 3 พระอนาคตวงศ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซการ, 2542.
- ประชุมพงศาวดารภาค 4. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459.
- ประภากร (จิตร ภูมิศักดิ์). อิทธิพลทางวัฒนธรรมไทยที่มีต่อเขมรในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา. *รวมบทความประวัติศาสตร์* 20 (2541): 103 – 108.
- ปีเตอร์ สกลิ่ง และ สานติ ภักดีคำ. วรรณกรรมอ้างอิงในจารึกใหญ่แห่งนครวัด. *วารสารเมืองโบราณ* 4 (ตุลาคม – ธันวาคม 2545): 79 – 85.
- เปรม สวนสมุทร. ผู้เสกกับการดัดแปลงเนื้อหาและตัวละครเรื่องพระอภัยมณีในวัฒนธรรมประชานิยม ในช่วงปีพุทธศักราช 2545-2546. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว. คัมภีร์กายยสารวิลาสินี. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2541.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ที่ 58. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 62. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537.
- มาดแลน จีโต. ประวัติเมืองพระนคร (Angkor) ของขอม. มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล. กรุงเทพฯ: จันวณิชย์, 2526.
- เมธังกร, พระสังฆราช. โลกที่ปกสาร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529.
- รัตน์ฤทัย สัจจพันธุ์. นิทานชาดกฉบับเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์, 2548.
- วรรษัญ วานิชวัฒนากุล. การสื่อสารความหมายใน “การ์ตูนไทยพันธุ์ใหม่”. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- วัชรารณณ์ ดิษฐปาน. แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง: การแพร่กระจายและความหลากหลาย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- วิชชุกร ทองหล่อ. เพลงสมัยนิยมเขมร: ภาษาและภาพสะท้อนวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาเขมร ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- ศักดิ์ศรี เข้มนัคดา. วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2545.
- सानติ ภักดีคำ. กวีศรีกัมพูเทศ ความเรียงว่าด้วยประวัติกวีเขมร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- सानติ ภักดีคำ. กวีเขมรลอกไทย. *ศิลปวัฒนธรรม* 21 (เมษายน 2543): 116–122.

- สานติ ภัคดีคำ. การศึกษาเปรียบเทียบกวีนิพนธ์พระหริรักษ์รามา (พระองค์ด้วง) และกวีนิพนธ์
กลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน). สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.
- สานติ ภัคดีคำ. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมร – ไทย. วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ 24
(ภาคเรียนที่ 1 2545): 7-14.
- สานติ ภัคดีคำ. ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย – เขมร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550.
- สานติ ภัคดีคำ. ชุมชนเขมรในประเทศไทย(5). สยามรัฐรัฐสภาทวิจารย์ (47 ฉบับที่ 3 วันอาทิตย์ที่
18 - วันเสาร์ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2543): 53.
- สานติ ภัคดีคำ. นครวัด ทัศนเขมร. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.
- สานติ ภัคดีคำ. “เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร” ความสัมพันธ์
วรรณกรรมสุนทรภู่ กับวรรณกรรมเขมร. วารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 36 (2548): 59-82.
- สานติ ภัคดีคำ. ร้อยกรองบาลีในประณามพจน์เขมร: นวัตกรรมวรรณคดีเขมรที่ไม่ปรากฏใน
“ขนบ” วรรณคดีไทย. ดำรงวิชาการ 4 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2546): 38-45.
- สานติ ภัคดีคำ. รายงานการวิจัยการศึกษาเปรียบเทียบเพลงยาวกลบทและกลอักษร ในจารึกวัด
พระเชตุพนฯ กับบทพากย์กลบทของกัมพูชาในด้านรูปแบบคำประพันธ์. กรุงเทพฯ:
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
2546.
- สานติ ภัคดีคำ. รายงานการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทย – เขมร พ.ศ. 2325 – 2403.
กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, 2547.
- สานติ ภัคดีคำ. ลักษณะคำประพันธ์เขมรสมัยกลาง. วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ 20 (ภาคเรียน
ที่สอง 2541): 41-45.
- สานติ ภัคดีคำ. ลักษณะคำประพันธ์เขมรสมัยกลาง (2). วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ 21 (ภาค
เรียนที่หนึ่ง 2542): 29-43.
- ศิริพร จิตะฐาน ฅ ถกลาง. ในท้องถิ่นนิทานและการละเล่น. กรุงเทพฯ: มติชน, 2537.
- ศิลปากร, กรม. กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1 – 5. กรุงเทพฯ: อรุณ, 2537.
- ศิลปากร, กรม. จารึกในประเทศไทย เล่ม 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529.
- ศิลปากร, กรม. จารึกในประเทศไทย เล่ม 4. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529.
- ศิลปากร, กรม. จินตมณี. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี, 2543.
- ศิลปากร, กรม. ชุมชนตำรากลอน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. พระนคร: อรุณ, 2504.

- ศิลปากร, กรม. ไตรภูมิฉบับภาษาเขมร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2530.
- ศิลปากร, กรม. นกกระเจาบลอนสวด. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548.
- ศิลปากร, กรม. นิบาตชาดก เล่ม 1. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540.
- ศิลปากร, กรม. บทละครนอกพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530.
- ศิลปากร, กรม. ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 3 คำพากย์รามเกียรติ์ภาษาเขมร. กรุงเทพฯ: จง เจริญการพิมพ์, 2547.
- ศิลปากร, กรม. ปัญญาสาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 1. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2499.
- ศิลปากร, กรม. ปัญญาสาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 1. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2499.
- ศิลปากร, กรม. ปัญญาสาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2549.
- ศิลปากร, กรม. ปัญญาสาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2549.
- ศิลปากร, กรม. ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา. พระนคร: แพร่พิทยา, 2513.
- สังข์ศิลป์ชัยกลอนสวด เล่ม 1 — 2. พระนคร: คุรุสภา, 2513.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. อรรถกถาชาดก: การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุฎิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. เจิมจันทน์กัสดาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- สุธา ศาสตร์. วรรณคดีเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.
- สุภัทรศิษ ดิศกุล, หม่อมเจ้า (ผู้แปล). ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2516.
- สุภัทรศิษ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะขอม. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2539.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. บัญชีคัมภีร์แลภาษาสันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อปีออก พ.ศ. 2463. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464.

- อิรวดี ไตลังคะ. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- อุไรศรี วรชะริน. **จารีกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566 – ค.ศ. 1747**. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2542.
- อุไรศรี วรชะริน. **พจนานุกรมศัพท์จารีกนครวัดสมัยหลังพระนคร**. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2542.
- แอนโทนีรี ริค. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450 – 1680 เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม**. พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ (ผู้แปล). เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2004.
- เอือนทิพย์ พิระเสถียร. **การศึกษาวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสาตก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ภาษาเขมร

- กัณหาพยูแฉมร ภาค 1. ภูเก็ต, 1984.
- กัณหาพยูแฉมร ภาค 2. ภูเก็ต, 1984.
- กรสงวพระบรมราชว้าง. **อภิปุระราชปุโรหิตปุระมหากุสตุร นิง สมฤจปุระสงฆราช**. ภูเก็ต: กรสงวพระบรมราชว้าง, 2003.
- กรสงวอปรี. **บทอตุธาธิบายเรื่อง ทุม-ทาว**. ภูเก็ต: คุรีะสุถานเบาะพุมพศสายอปรี, 1989.
- คณะกรรมการสุราชราชว้างศิลปะวปะปฐม. **ทสุสนียภาพแฉมร**. ภูเก็ต: รัฐสภาในพระราชอาณา จกรกมุพชา, 2003.
- คณะกรรมการสุราชราชว้างศิลปะวปะปฐม. **แสบกัธ แสบกตุจ**. ภูเก็ต: อาคารเบาะพุมพศสาย วปะปฐม, 1987.
- ฉิ่ง หุกจี. **ทาวเอก**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2005.
- ฉิ่ง หุกจี. **ทฤษฎีภาพทวทว ไน อกุสร ศาสตุรแฉมร**. Paris: Harmattan, 1990.
- ฉิ่ง หุกจี. **ทฤษฎีภาพทวทว ไน อกุสร ศาสตุรแฉมร**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2003.
- ฉิ่ง หุกจี. **บณณาตามาส**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2007.
- ฉิ่ง หุกจี. **มาลิตบทอตุสรศิลปะแฉมรศตวตุสที่ 19**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2003.
- ฉิ่ง หุกจี. **มาลิตบทอตุสรศิลปะแฉมรศตวตุสที่ 20**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2002.
- ฉิ่ง หุกจี. **รสุมีกมุม อกุสรศิลปะจีนเล็กกมุพชานาสตวตุสที่ 19 นิงที่ 20**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2008.
- ฉิ่ง หุกจี. **เรื่องโภคกตุกมุมาร**. ภูเก็ต: บณณาการองคร, 2005.

- ฉิ่ง หุกที้. เรื่องแถบงนิงปญญาสชาติก นานาชาติก. **สมุหกรรมอกุสตราศตวรรษแฆมร โอททิสซุน**
ศาสตราจารย์ เกง วาน่สาก่, 76 – 100. ภู่นเพญ: บณณาการองคร, 2006.
- ฉิ่ง หุกที้. **เลบีกองครวตต**. Association Culturelle “Pierres D’ Angkok: 1985.
- ณุก แถม. **ปญญาสชาติกสงเขป**. ภู่นเพญ: มหาวิทยาลัยอกุสตราศตวรรษนิงมนุสสศาสตร, 1963.
- ตริง งา. **ปรวตติศาสตราศตวรรษ ภาค 1**. ภู่นเพญ, 1973.
- ตริง งา. **ปรวตติศาสตราศตวรรษ ภาค 2**. ภู่นเพญ, 1973.
- เทพพิฑู ฉิม – กรเสม, โอกญา. **พระราชพิธีทวาทสมาส ภาค 1 พระราชพิธีกุนงแขเจตร**. ภู่นเพญ:
 พุทธศาสนบณจิตย, 2512.
- เทพพิฑู ฉิม – กรเสม, โอกญา นิง อุตตมปริษา จาบ – ฟิน, ฉุน. **พระราชพิธีทวาทสมาส ภาค 2**.
 ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2494.
- นิพนธมนนตรี ณุก – แถม, หลวง. **มหาเวสสุสนุตราตก**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2539.
- ปรวตติสงเขปพุทธศาสนบณจิตย**. ภู่นเพญ: โรงพุมพ X7 Design Group, 2005.
- พิฑูร กรเสม, มหา. **ธิตาจาริกนครวตต**. Paris: Cedoreck, 1984.
- พุทธศาสนบณจิตย. **จวบแ่สงง**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2539.
- พุทธศาสนบณจิตย. **จวบแ่สรี พระราชนิพนธในพระกรุณาพระบาทสมญเอจพระเจ้าทริภุมรา**
อิสสราธิบตี พระองคทวง พระบรมโกฏฐ. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2505.
- พุทธศาสนบณจิตย. **ปญญาสชาติกสมราย ภาค 1**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2504.
- พุทธศาสนบณจิตย. **ปญญาสชาติกสมราย ภาค 5**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2504
- พุทธศาสนบณจิตย. **ปฐมพากยกาพูย**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2512.
- พุทธศาสนบณจิตย. **ปฐมเรื่องเพรงแฆมร ภาค 4**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2510.
- พุทธศาสนบณจิตย. **ปฐมเรื่องเพรงแฆมร ภาค 5**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2513.
- พุทธศาสนบณจิตย. **ปฐมเรื่องเพรงแฆมร ภาค 6**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2510.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องกาถี**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2541.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องกรุงสุภมิต**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2542.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องขยงสังข**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2504.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องทิวสวาร แฆส 1-5**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2506.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องทุมทาว**. พุทธศาสนบณจิตย, 2524.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องพุทธิแสน**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2502.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องพระชินวงส แฆส 1 – 4**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2507.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องพระสุธนกุมาร**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2512.
- พุทธศาสนบณจิตย. **เรื่องมรณมาตา**. ภู่นเพญ: พุทธศาสนบณจิตย, 2507.

- พุทธศาสนบณฺฑิตย เรืองมโหสถ จมฺลจเจญฺพิจฺจวบํสาสฺตราสฺสึกริตฺ. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย,
2505.
- พุทธศาสนบณฺฑิตย. เรืองสงฺขสิลฺปะชยฺ. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2509.
- พุทธศาสนบณฺฑิตย. เรืองสพฺพวสิทฺธิ. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2541.
- พุทธศาสนบณฺฑิตย. เรืองสุบิณฺฑุมาร. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2502.
- พุทธศาสนบณฺฑิตย. เรืองสรทฺทเบจ. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2510.
- พุทธศาสนบณฺฑิตย. เรืองหงฺสยฺนุต. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2542.
- พุทธศาสนบณฺฑิตย. วจนานุกฺรุมแฆมฺร. ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2511.
- พุทฺธิแสนนางกฺงรี.** Paris: Cedoreck, 1986.
- เพช – สล. ลํนำสงฺเขปในเกฺลนแฆมฺร. Paris: Cedoreck, 1984.
- เพชร ทุมฺกฺรวิต. สิลาปะดงกํณาพฺย. ภูณฺเพญฺ: โรงพุมพแฆมฺร, 2002.
- เพชร ทุมฺกฺรวิต. แสฺบกพรุณ นิง แสฺบกตฺจ. ภูณฺเพญฺ, 2000.
- มจฺคตเทพาจารุย อุมฺสูม, สมฺภุจปุระ. คมฺภีรสิลฺสิกริตฺ. กมฺพูษสุริยา 48 (เมสา – อุสกา – มิถุนา พ.ศ.
2537 ค.ศ. 1994): 99.
- มกํ ถีน. จวบํปุระราชพงฺสาวตารปรเทศกมฺพูชา. **สมฺหมมฺมอกฺสรสาสฺตรแฆมฺร อุกฺทิสฺชุน
สาสฺตราจารุย เกวจันสาก,** 56 – 75. ภูณฺเพญฺ: บณฺณาการองฺคร, 2006.
- เมียง บณฺณ. การสิกฺสาสมฺัยบูรณ. กมฺพูษสุริยา 48 (กฤกฺฎา – สีหา – กณฺญา พ.ศ. 2538 ค.ศ. 1994):
103.
- รสํ จนฺทรานฺบุตร. **ปรวตฺติสาสฺตรแฆมฺร ภาคที่ 1.** ภาคเรืองเพฺรง นิง ตามรยะสิลาจาริก. Paris:
L’Harmattan, 1997.
- เรืองปุระสุธน.** ภูณฺเพญฺ: บณฺณาการ เสง – งวน – หวด, 2508.
- เรืองสพฺพวสิทฺธิ.** ภูณฺเพญฺ: คิมเสง, 2503.
- लग हाबंआन. **सिक्ताप्रवृत्तिउत्तरसासुत्रांखेमर सम्यनकरणुंलसंयउकुंजु.** ภูณฺเพญฺ: คิม-เอง,
2511.
- लग हाबंआन. **अनुकनिपुनखेमरपुरेबातउकुंजु.** बादकुंजु: อิง-หุน, 2508.
- สิ ตารารุช นิง อังคฺริฎฺ มฺอาน. **ปุระจนฺทโกรพ.** ภูณฺเพญฺ: ไร่ย์, 2001.
- สิ ฐามเตง. **อกฺสรสาสฺตรแฆมฺร.** ภูณฺเพญฺ: บณฺณาการเสง งวน หวด, 2503.
- สิ สุมฺนี. **กํนำพฺยแฆมฺร.** ภูณฺเพญฺ: โรงพุมพ อบรี, 2545.
- วิบูลราชเสนา, อออกญา. **พิมฺพานิพฺพาน ภาค 1.** ภูณฺเพญฺ: คิมเสง, 2503.
- วิเสสอกฺขรา (ฎวง), หลวง. **เลบีกชฺจ กุฎฺฎาม.** ภูณฺเพญฺ: พุทฺธสาสนบณฺฑิตย, 2545.

เวือน วุทธิ. การพิพจน์จากมลากค์รีเนาปราสาทองครวดต นึ่งบายนต. **พรีตติบตรนิสสิตมหาวิทยาลัย
บูรณวิทยา** เลข 3 แซกกุกฎา ฉุนำ 2004.

सान ผลลา. **คัมรเนตามวดต.** ภาณ์เพญ: ไรข้, 2007.

หงสยนต. Paris: Cedoreck, 1986.

อึง เยง. **กาพยสาสตรแซมร.** ภาณ์เพญ : มาเย็ง, 1972.

อุตตมปริษา (จาบ พิน), ฉุน. **พระราชพิธีทวาทสมาส ภาค 3.** ภาณ์เพญ: พุทธสาสนบณจิตย, 2503.

อูจ สุพานี. **คัมรเลิชนข่างวิหารแซมร นางุงคริสตศตวตฺสรที่ 19 รหุตฎล่ฎีมคริสตศตวตฺสรที่ 20.**

ลัณงอ์พีเณปฺรเทศกมพูชา. ภาณ์เพญ: มชฉมมณฑลแซมรสิกฺสา, 2006.

เอง สุต. **เอกสารมหารุสแซมร.** ภาณ์เพญ: ลี้ม ยาน, 1969.

เอียง สาย. **เมกาพย จุบาบ่กบวบนงเรียนแตงกาพย.** ภาณ์เพญ: บณณาการมี – สุข, 2509.

ภาษาต่างประเทศอื่นๆ

Au CHHIENG. **Catalogue du Fonds Khmer.** Paris: Imprimerie Nationale, 1953.

Chigas, George. **Tum Teav.** Cambodia: Documentation Center of Cambodia, 2005.

de BERNON, Olivier. **Le Trai Bhûmi khmer du roi Ang Duong: Une introduction,** 2544.

de BERNON, Olivier, Kun Sopheap, Leng Kok-An, **Inventive proviso ire des manuscrits du Cambodge Première partie.** Paris: EFEO, 2004.

GITEAU, Madeleine. **Iconographie du Cambodge Post-Angkorien.** Paris: EFEO, 1975.

Huffman, Franklin E. **Cambodian Literary Reader and Glossary.** New York : Cornell University, 1988.

Institut Bouddhique. **Vorvong et Saurivong.** Phnom Penh: Institut Bouddhique, 1971.

Institut Bouddhique. **Neang Kakey.** Phnom Penh: Institut Bouddhique, 1971.

Jacob, Juith M. **Reamker (Ramakerti) the Cambodian version of the Rāmāyana.** London: The Royal Asiatic Society, 1986.

Jacob, Judith M.. **The Traditional Literature of Cambodia.** New York: Oxford University Press, 1996.

Jenner, Philip N. (ed.). **A Lexicon of Khmer Morphology. Mon – Khmer Studies IX – X,** The University Press of Hawaii (1980 – 1981).

Khin Sok. **Le Cambodge entre le Saim et la Viêtname (de 1775 à 1860).** Paris: EFEO, 1991.

KHING Hoc Dy. **Contribution a l'histoire de la literature Khmère vol. 1: Littérature de l'Époque "Classique" (XVe-XIXe siècles).** Paris: Harmattan, 1990.

KHING Hoc Dy. **Un Auteur Cambodgien et son œuvre: Le Bhogakulakumār du poète Nañ (Fin 18ème-DÉBUT 19ème Siècles).** Phnom Penh: ANGKOR, 2006.

- Long Seam. **Dictionnaire du Khmer Ancien (D'après les inscriptions du Cambodge du VIe – VIIIe siècles)**. Phnom Penh: Phnom Penh Printing House, 2000.
- Mahesh Kumar Sharan. **Select Cambodian Inscription**. Delhi: S.N.Publications, 1981.
- Mak Phœun. **Chroniques Royales du Cambodge (Des origines legendaires jusqu'à Paramarājā Ier)**. Paris: EFEO, 1994.
- Mak Phœun. **Chroniques Royales du Cambodge (Des 1594 à 1677)**. Paris: EFEO, 1981.
- Mak Phœun. **Historie du Cambodge de la fin du XVIe siècle au début du XVIIIe**. Paris: EFEO, 1995.
- Ministry of Culture and Fine Arts and UNESCO. **Inventory of Intangible Cultural Heritage of Cambodia**. Phnom Penh: Ministry of Culture and Fine Arts and UNESCO, 2004.
- PAVIE, Auguste. **Contes du Cambodge**. Paris: Sudestasië, 1988.
- PAVIE, Auguste. **Mission Pavie Indo – Chine 1879-1895, Etudes Diverses 1 Recherches sur la Littérature du Cambodge, du Laos et du Siam**. Paris: Ernest Leroux, 1898.
- POU, Saveros. **Dictionnaire Vieux Khmer-Français-Anglais**. Paris: Cedoreck, 1992.
- POU, Saveros. **Nouvelles Inscriptions du Cambodge I**. Paris: EFEO, 1989.
- POU, Saveros. **Nouvelles Inscriptions du Cambodge II**. Paris: EFEO, 1996.
- Williams, M. Monier. **A Sanskrit – English Dictionary**. New Delhi, 1995.
- Williams, Raymond. **Marxism and Literature**. New York: Oxford University Press, 1977.

การสัมภาษณ์

- คุณ รัตนา (คุณ รตนา). นักศึกษามหาวิทยาลัยภูมิรัตนพนมเปญ. สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2550.
- เขียง วีรบุตร (เขียง วีรบุตร). อาจารย์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยภูมิรัตนพนมเปญ. สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2550.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประวัติทวิเขมรผู้ประพันธ์วรรณกรรมประเภทสาตราแลง

1. สมเด็จพระหริรัถย์รามาสราธิบดี (พระองค์ด้วง)

สมเด็จพระหริรัถย์รามาสราธิบดี มีพระนามเดิมว่า พระองค์ด้วง ทรงเป็นพระราชโอรสองค์เล็กในสมเด็จพระนารายณ์รามาสราธิบดี (พระองค์เอง) ทรงมีพระเชษฐาร่วมพระราชบิดาคือ พระองค์จันทน์ (สมเด็จพระอุทัยราชา) พระองค์พิมพ์ พระองค์สงวน (พระมหาอุปโยราช) พระองค์อิม (พระมหาอุปราช) พระองค์ด้วงประสูติในปีพุทธศักราช 2339 ในขณะที่พระราชบิดาได้ครองกรุงกัมพูชาแล้ว¹

ต่อมาเมื่อมีกรณีพิพาทระหว่างสมเด็จพระอุทัยราชากับพระองค์สงวน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้เจ้าพระยามรราช (น้อย) ยกทัพออกไปเมืองเขมรเพื่อไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท สมเด็จพระอุทัยราชาเห็นว่าจะสู้กองทัพไทยไม่ได้จึงพาพระประยูรญาติหนีไปที่เมืองไซ่ง่อนและขอให้เวียดนามส่งกองทัพมาช่วยเหลือ²

ฝ่ายพระมหาอุปราช (พระองค์อิม) และพระองค์ด้วงเมื่อห้ามสมเด็จพระอุทัยราชาไม่ได้ จึงพากันหนีออกจากเมืองบันทายเพชรมาหาเจ้าพระยามรราชและขอให้ส่งเข้ากรุงเทพฯ³ เจ้าพระยามรราชจึงพาพระองค์ทั้งสามเข้ามายังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้เจ้าเขมรพักอยู่ที่บ้านเดิมของสมเด็จพระนารายณ์ราชาริมสะพานบ้านเขมร พระองค์สงวนเข้ามาอยู่ได้ 4 ปี ป่วยถึงแก่อนิจกรรมคงอยู่ต่อมาแต่พระองค์อิมกับพระองค์ด้วง⁴

ในขณะที่พระองค์ด้วงประทับในกรุงเทพมหานครนั้นทรงมีพระชนมายุได้ 16 พรรษา ซึ่งพระองค์ด้วงคงจะได้ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนักไทยรวมทั้งการปกครอง การอักษรศาสตร์ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี พระองค์ด้วงทรงสนพระทัยในด้านกวีนิพนธ์อยู่มิใช่น้อย อันเห็นได้จากในปีพุทธศักราช 2353 ระหว่างที่ทรงประทับอยู่ในกัมพูชาพระองค์ด้วงได้ทรงพระ

¹ กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2515), หน้า 182.

² ทองสืบ สุภะมาร์ค, พระราชพงษาวดารเขมร (กรุงเทพฯ: ศุภสภา, 2526), หน้า 134.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชการที่ 2 (พระนคร: ศุภสภา, 2504), หน้า 34.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1, หน้า 110.

⁵ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia* (New York: Oxford University Press, 1996), pp. 65-66.

นิพนธ์วรรณคดีชิ้นเรื่องหนึ่งคือเรื่องจมนปาโง⁶ และเมื่อเสด็จเข้ามาประทับในกรุงเทพมหานครนั้น พระองค์ก็ได้ทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องกา⁷ ในปีพุทธศักราช 2358

การที่พระองค์ด้วงเสด็จเข้ามาประทับในประเทศไทย ทำให้พระองค์ได้รับวัฒนธรรม รวมทั้งแนวคิดต่างๆทั้งในด้านการเมืองการปกครองและการปรับปรุงพัฒนาประเทศและนำไปใช้ในประเทศกัมพูชา อันจะเห็นได้ชัดเมื่อเวลาที่ทรงเสวยราชสมบัติในเมืองเขมรแล้ว ได้ทรงมีพระราชกรณียกิจหลายประการที่ได้รับอิทธิพลไปจากไทย เช่น ได้ทรงมีพระบัญญัติห้ามมิให้บุคคลผู้ใดกระทำโง่เง่าจับปลาตามบึง บาง ห้วย หนองหรือตามแม่น้ำลำคลอง ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการทำปาณาติบาตอย่างมาก ซึ่งทรงนำแบบอย่างครั้งรัชกาลที่ 3 ในกรุงเทพฯ ไปจัด⁸

ในปีพุทธศักราช 2376 เกิดกบฏที่เมืองไซ่ง่อนของเวียดนาม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นเป็นโอกาสที่ไทยจะโจมตีเวียดนามบ้าง จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา⁹นำพล 40,000 ยกไปเมืองเขมรและโปรดให้นำพระองค์อ้อมพระองค์ด้วงไปด้วย ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพเรือยกไป 10,000 ไปตีเมืองบันทายมาศ¹⁰

สมเด็จพระอุทัยราชาเห็นว่าหากประทับอยู่ในพนมเปญจะไม่ปลอดภัยจึงพาพระประยูรญาติหนีลงไปประทับที่เมืองลงโฮ เจ้าพระยาบดินทร์เดชาจึงแบ่งกองทัพให้พระองค์อ้อมพระองค์ด้วงอยู่เกลี้ยกล่อมขุนนางเขมรอยู่ที่พนมเปญ ต่อมาเวียดนามสามารถตีทัพไทยให้ถอยไปได้พระอุทัยราชาจึงเสด็จกลับมาพนมเปญ¹⁰

ในปีพุทธศักราช 2376 เจ้าพระยาอภัยภูเบศถึงแก่อนิจกรรมพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้พระองค์อ้อมเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง และให้พระองค์ด้วงไปว่าราชการเมืองมณฑลบุรี¹¹ ในกัมพูชาเพื่อรวบรวมกำลังคนไว้ด้านทัพเวียดนาม

ในปีพุทธศักราช 2377 สมเด็จพระอุทัยราชาประชวรทิวงคต เมื่อพระเจ้ามินมวงพระเจ้าแผ่นดินเวียดนามทราบข่าวจึงส่งเครื่องบรรณาการมาช่วยและให้จักษอกษิเยกพระองค์เจ้าหญิงมี¹² ซึ่งเป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระอุทัยราชาขึ้นครองราชย์ ทรงพระนามตามภาษาเวียดนามว่า บากันกู เมื่อทรงมีพระชันษาได้ 20 และให้ขุนนางเวียดนาม คือ องเล็งกุน มาเป็นผู้รักษาเมืองพนมเปญ

⁶ ลาง หาบอาน, ลิกสาปรวตติอกรศาสนาตรเขมรสมัยนครภนคัลล์สมัยอุจกค (ภนเพญ: คิม-เอง, 2511), หน้า 269.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸ กรมศิลปากร, ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า 286-287.

⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่งจำกัด, 2538), หน้า 53.

¹⁰ ทองสีบ สุกะมาร์ค, พระราชพงศาวดารเขมร, หน้า 136.

¹¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, หน้า 60.

ในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช 2380 เวียดนามได้ส่งคนไปเกลี้ยกล่อมให้พระองค์อ๋มว่าจะให้หนีมาที่เมืองพนมเปญจะสถาปนาให้เป็นกษัตริย์เขมร คังนั้นพระองค์อ๋มจึงได้รายงานมายังกรุงเทพฯ ว่าพระองค์ด้วงกับขุนนางเขมรบางคนได้ร่วมกันเกลี้ยกล่อมชาวเมืองพระตะบองให้อพยพไปอยู่พนมเปญ ทางกรุงเทพฯ ได้ทราบเรื่องจึงให้คุมตัวพระองค์ด้วงเข้ามากรุงเทพมหานคร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทราบความจริงจากพระองค์ด้วง ทรงโปรดให้จำขังพระองค์ด้วงไว้ ต่อมาขุนนางผู้หนึ่งได้กราบทูลว่า หากพระองค์ด้วงได้รับความลำบากเกิดเป็นอะไรไปจะทำให้เกิดผลเสียต่อการเมืองเขมร จึงทรงโปรดให้ขุนนางผู้นั้นนำพระองค์ด้วงไปดูแลและให้ส่งอาหารเลี้ยงดูมิให้ลำบาก¹² ต่อมาในปีพุทธศักราช 2382 พระองค์อ๋มได้หนีเข้าไปหาฝ่ายเวียดนามพร้อมทั้งกวาดต้อนครัวเรือนพระตะบองไปพนมเปญด้วย¹³

พุทธศักราช 2383 พระยาเขมรทั้งปวงได้มีหนังสือบอกขอราชการ 18 ฉบับ มาขอพระองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระองค์ด้วงออกมาอยู่ที่เมืองพระตะบอง¹⁴ และให้สมทบกับกองทัพเขมรในเมืองนั้นรุกเข้าโจมตีค่ายทหารเวียดนามที่เมืองโพธิสัตว์ เมื่อได้เมืองแล้วจึงยกมาล้อมกองทัพเวียดนามในเมืองอุดงค์และพนมเปญให้ถอยออกไปได้สำเร็จ¹⁵ พระองค์ด้วงได้ทรงร่วมมือกับเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) รบกับเวียดนามใช้เวลาทั้งหมดประมาณสี่ปีไม่แพ้ไม่ชนะกัน

ครั้นถึงปีพุทธศักราช 2384 เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้อัญเชิญสมเด็จพระองค์ด้วงออกจากเมืองโพธิสัตว์มาตั้งค่ายที่เมืองอุดงค์ฤๅชัย ในปีต่อมาก็ย้ายมาประทับ ณ เมืองพนมเปญ¹⁶ ในระหว่างนี้ขุนนางเขมรบางคนคิดจะก่อการกบฏแต่ถูกจับได้และประหารชีวิต หลายคนหนีไปเข้ากับพวกเวียดนามที่เมืองมืวจจรุก เตรียมจะยกมาโจมตีราชธานี พระองค์ด้วงจึงให้ขุนนางผู้ใหญ่เข้ามากราบทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁷

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชายกทัพคุมทหารไทยลาว เขมร 40,000 คนออกมาปราบปราม ในปีพุทธศักราช 2388 เกิดน้ำท่วมใหญ่เวียดนามยกทัพเรือเข้ามาตีค่ายเมียนชัย แล้วยกเข้ามาตีค่ายที่บันทายแดก ไทยสู้ไม่ได้หนีมาพนมเปญและถอยมาอยู่ที่เมืองอุดงค์

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

¹⁵ ทองสืบ สุภะมาร์ค, พระราชพงศาวดารเขมร, หน้า 140.

¹⁶ กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า 262-264.

¹⁷ ทองสืบ สุภะมาร์ค, พระราชพงศาวดารเขมร, หน้า 143.

เจ้าพระยาบดินทร์เดชาให้ขุดสนามเพลาะ สร้างป้อม ตั้งปืนใหญ่ยิงค่ายเวียงคนามทลายลง ทหารเวียงคนามบาดเจ็บล้มตายมากมาย องค์ชายดาชัญญแม่ทัพเวียงคนามเห็นว่าสู้ไม่ได้จึงส่งคนมา เจริญขอสงบศึก แม่ทัพทั้งสองฝ่ายออกมาเจรจากันที่ตำบลโพธิ์สามต้น ในที่สุดตกลงกันว่าทั้งไทย และเวียงคนามยอมรับนับถือให้สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ เป็นกษัตริย์เขมร ขึ้นตรงต่อไทยแต่ให้ส่ง บรรณาการแก่เวียงคนามเหมือนเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์ราชา (พระองค์เอง) ไทยจะต้องส่งเชลย ศิษษาเวียงคนามและจามจำนวน 40 คนคืนให้ และเวียงคนามจะส่งเจ้านายเขมรทั้งหมดรวมทั้งขุน นางเขมรกลับมายังเมืองอุดงค์และให้ไทยไปรื้อค่ายเวียงคนามและเวียงคนามไปรื้อค่ายไทยเมื่อรื้อ เสร็จแล้วให้ทั้งสองฝ่ายยกทัพกลับบ้านเมืองของตน"

พุทธศักราช 2389 แม่ทัพเวียงคนามจัดส่งเชื้อพระวงศ์เขมร และขุนนางเขมรมาถึงเมืองอุดงค์ ภายหลัง สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์จัดการบรรณาการไปถวายพระเจ้าเทียวตรีษัตริย์เวียงคนาม"

พุทธศักราช 2390 ได้จัดการพระราชพิธีปราบดาภิเษกพระองค์ด้วงตั้งมีปรากฏในราช พงษาวดารกรุงกัมพูชาว่า

ครั้นถึง ณ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 4 ปีมแม นพศก 1209 จัดการพระราชพิธี อภิเษกสมเด็จพระองค์ด้วง พระชนมายุ 52 ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติทรงพระนาม พระบาทสมเด็จพระราชโองการพระศรีสุริเยนทร์ราชาธิราช พระศรีสุริโยพรรณ ธรรมิกวโรดม บรมสุรินทรา มหจักรพรรดิราช บรมนารถบรมบพิตร สถิตย์เป็น อิศวราชอัครราชกุมาร โองาษาชาติวงษ์ บำรุงกัมพูชามหาอินทปัตนคร บวรอดิเรก เอกราช ขัตติโยมหาธิบดินทร์ นรินทรวิสุทธิอุดม บรมบพิตร พระองค์ได้ ปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติประทับอยู่ ณ กรุงอุดงค์ฯ"

สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ราชาธิราชบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่สำคัญหลายประการใน ระหว่างที่เสวยราชสมบัติ เช่น บูรณะสมบัติ ปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ โปรดให้มีการชำระกฎหมายใหม่ ทรงโปรดให้ตั้งโรงเรียนพยาบาล โปรดให้มีการตั้งโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนา โปรดให้มีการ ตัดถนนจากเมืองกำปอตมาเมืองอุดงค์ฯ ทรงสนับสนุนการศึกษาและงานด้านกวีนิพนธ์²¹ และ ทรงประกอบพระราชพิธีทวาทศมาสเป็นต้น²²

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

¹⁹ กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า 279-281.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 284-285.

²¹ Judith M. Jacob, *The traditional Literature of Cambodia*, p. 66.

²² กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า 285-306.

สมเด็จพระหริรัถย์รามาทรงพระประชวรด้วยพระโรคโรคศีตดวงทวารมีอาการทรุดหนักมากขึ้น ทรงคำนึงถึงการกุศลก็ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ออกไถ่ถอนทาสให้เป็นไทประมาณ 100 คน และมีรับสั่งว่าหากสิ้นพระชนม์เมื่อใด ให้แล่พระมังสาของพระองค์พระราชทานแก่แร้งกาและสัตว์ทั้งหลายบริโภคเป็นรักษาอาหารตามความพอใจ²³

ในปีพุทธศักราช 2403 สมเด็จพระหริรัถย์รามานิราศราชบิดีทิวังคต ปรากฏในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาว่า

ดู ณ วันศุกร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 12 ปีวอก โทศก 1222 เวลาบ่าย 5 โมง กับ 7 บาทนาฬิกา พระอาการหนักลง ก็ทรงเสวยทิพย์ทิวังคต พระชนมายุได้ 65 วัสสา พระองค์ทรงอยู่ในราชสมบัติได้ 14 พระวัสสา²⁴

สมเด็จพระหริรัถย์ราม (พระองค์ด้วง) ทรงมีพระราชบุตร 3 พระองค์คือ พระองค์ราชาวดี (พระบาทนโรคม) พระองค์ศรีสุวดี (พระบาทศรีสุวดี หรือ พระบาทศรีสุวดี) พระองค์ชัยวิฑา (พระองค์ศรีวิฑา หรือ พระองค์ศรีวิฑา)²⁵

ผลงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์ที่เหลือสืบทอดมาถึงปัจจุบันมี 3 เรื่องคือ

1. **จำปาทอง (จมปาโง)** เรื่องนี้พระองค์ทรงนิพนธ์เมื่อปีพุทธศักราช 2353 ครั้งยังทรงมีพระชนม์ได้ 14 พรรษาและยังประทับอยู่ในกัมพูชา เรื่องนี้พระองค์มิได้ทรงบันทึกวันเวลาที่ทรงนิพนธ์ไว้ เรื่องนี้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นคำกาพย์ อันได้แก่ บทกาภคคิ บทพโนล และบทกฤษขงคิลลา สำหรับโครงเรื่องนั้นทรงนำมาจากปัญญาสชาดก²⁶

2. **กาถิ** ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้เมื่อวันพุธ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนวิสาขะ พุทธศักราช 2358 เมื่อเวลาที่ทรงประทับอยู่ในกรุงเทพมหานครได้ 3 ปี เรื่องนี้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นกาพย์ ได้แก่ บทกาภคคิ บทพโนล บทพรหมคิถิ บทกฤษขงคิลลา เรื่องถือเป็นพระราชนิพนธ์เรื่องเอกของพระองค์²⁷

3. **ฉบับสตรี (จุบาบ์สตรี)** ทรงพระราชนิพนธ์ในปีมหาศักราช 1759 (จุลศักราช 1199 พุทธศักราช 2380 คริสตศักราช 1837) เมื่อพระชนม์ 41 พรรษา²⁸ น่าจะแต่งก่อนที่พระองค์จะถูกคุมตัวเข้ามายังกรุงเทพมหานคร เพราะถูกใส่ความว่าคบคิดกับขุนนางเขมรจะหนีไปพึ่งเวียตนาม

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵ ดาง หาบอาน, การศึกษาประวัติคอกศาสนาธรรมนครกนคัลสมัยอุคงค, หน้า 268.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 270.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 269.

นอกจากสมเด็จพระศรีสุริเยศจักราม (พระองค์ด้วง) แล้วยังมีพระเจ้าแผ่นดินและราชวงศ์เขมรที่เป็นกวีที่สำคัญหลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระนารายณ์ราชา (พระองค์คน) พระองค์นพรัตน์ พระราชบุตรในสมเด็จพระศรีสุริเยศจักราม (พระองค์ด้วง) พระราชบุตรในสมเด็จพระนโรดมก็เป็นกวีหลายพระองค์ เช่น พระองค์เกสร พระองค์ไกรสรสุวรรณวงศ์²⁹

2. ออกญาวงศาสรเพชญ (นง) หรือ ออกญาพระคลัง (นง)

ออกญาวงศาสรเพชญ (นง) เกิดปีใดไม่ปรากฏ ท่านเป็นนักปราชญ์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญถึง 3 ภาษา คือ ภาษาบาลี, ภาษาเขมร และภาษาไทย³⁰ เป็นกวีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบติ (พระองค์เอง) รัชกาลสมัยสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์จันท) รัชสมัยสมเด็จพระองค์มี และในรัชสมัยสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรามธิบติ (พระองค์ด้วง) ท่านนงบวชเป็นพระภิกษุเพื่อศึกษาภาษาบาลี แล้วเดินทางมาสอบบาลีที่กรุงเทพฯ ได้เป็นมหาเปรียญ ต่อมาได้เป็นเจ้าอธิการวัดจตุทิศ เมืองอุดงค์มีชัย ได้สมณศักดิ์เป็น พระมหาพรหมมุนี และเป็นพระอาจารย์ของพระโอรสสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบติ (พระองค์เอง) คือ พระองค์จันท, พระองค์สงวน, พระองค์อ้อมและพระองค์ด้วง³¹

ในปี พ.ศ. 2353 ท่านนงได้เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระองค์ด้วง และในปี พ.ศ. 2354 ได้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯพร้อมกับพระองค์ด้วงและพระองค์อ้อม³² ต่อมาท่านลาสิกขาแล้วเดินทางไปอยู่กับพระองค์ด้วงที่เมืองมณฑลบุรี (ออกเสียงว่าเมืองโฆงโกลโบเรีย) ในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์จันท) ท่านนงมีตำแหน่งเป็นที่ออกญาวงศาสรเพชญ เนื่องจากมีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกและด้านอักษรศาสตร์ เหตุที่ท่านได้รับตำแหน่งนี้เป็นเพราะตำแหน่งออกญาวงศาสรเพชญในทำเนียบขุนนางกรุงกัมพูชาเป็น พระยาวงศาสรเพ็ชร มีตำแหน่งเป็นนายหอไตร มีศักดิ์นา 9,000

ถึงรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักราม (พระองค์ด้วง) ท่านได้ขึ้นเป็นที่ปรึกษาและเป็นราชเลขาธิการส่วนพระองค์ มีหน้าที่เหมือนราชครูและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่ออกญาพระคลัง³³ ได้รับพระราชทานดินแดนที่เรียกว่าเกาะสุทิน และหลานสาวของท่านคนหนึ่งก็ได้เป็นเจ้าจอมในสมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร

²⁹ สมเด็จ มาติกา, ปฐมพุกายกาพย์ (กาน์เพญ: พุทธศาสนบณฺฑิตย, 2512), หน้า 102.

³⁰ ลี ชามเตง, อุตฺรสาสุตรแฆมฺร (กาน์เพญ: เสง-จวน-หวด, 2503), หน้า 141.

³¹ ลาง หาบอาน, ลิกสาปฺรุตติออกฺตรสาสุตรแฆมฺร สมัยนคฺรภนฺถ์สวฺยอุฎฺง, หน้า 252.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 253.

³³ สำหรับเรื่องบรรดาศักดิ์เมื่อออกญาวงศาสรเพชญ (นง) รับราชการในแผ่นดินพระศรีสุริเยศจักรามนั้นแตกต่างกัน เนื่องจากลี ชามเตงกล่าวว่าท่านนงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่ออกญาพระคลัง มีหน้าที่เป็นนายคลังนพรัตน์ซ้าย แต่จากการศึกษาของท่านลาง หาบอาน กล่าวว่าเมื่อท่านเข้ารับราชการในรัชกาลพระศรีสุริเยศจักราม

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่านแสดงความคิดเห็นว่า ออกญาวงศา
สรรเพชญ (นง) ออกญาพระคลัง (นง) และพระมหากษัตริย์ (นง) น่าจะเป็นคนละคนกัน ด้วยเหตุ
ที่ว่าหากออกญาพระคลัง ได้ขึ้นเป็นออกญาวงศาสรรเพชญในปี พ.ศ. 2361 เหตุใดในรัชกาลสมเด็จพระ
พระหริรักษ์ราม (พระองค์ด้วง) จึงลดตำแหน่งมาเป็นเพียงออกญาพระคลังอีก (ตามที่ปรากฏใน
บานแพนทของเรื่องพระสมุท)

ดังนั้นผู้ที่ชื่อว่า “นง” จึงอาจมี 2 – 3 คน ได้แก่ พระพรหมมุนี (นง) เจ้าอธิการวัดจตุรทิศ
(เมืองอุคงค์มีชัย) ออกญาวงศาสรรเพชญเป็นผู้ชำระพงสาวดารกรุงกัมพูชาและเป็นราชครู และ
“นง” ซึ่งเป็นกวีโดยมีตำแหน่งเป็นที่ “ออกญาวงศาษัตริย์” แล้วภายหลังได้เป็น “ออกญาคลัง”³⁴
อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ควรมีการศึกษาต่อไป ผลงานของออกญาวงศาสรรเพชญในที่นี้จึงคงไว้ตามที่
มีการศึกษาไว้เดิมเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อไป สำหรับงานนิพนธ์ของออกญาวงศาสรรเพชญ
เท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน ได้แก่

1. เรื่องโลกนัยชาดก (ธัญชัยบัณชิตชาดก) แต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ราชา
รามาริบัติ (พระองค์เอง) เมื่อปี พ.ศ. 2337

2. เรื่องบุญญาธิการ เรื่องนี้แต่งขึ้นในวันศุกร์ ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 11 ปี พ.ศ. 2340 โดยแต่ง
เป็นคำกาพย์ มีบทกาคคิ บทพโนล บทพรหมคิต และบทกษณคลีลา

3. เรื่องโศกกุลกุมาร แต่งในปี พ.ศ. 2347 ในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์จันท)
แต่งเป็นคำกาพย์ ได้แก่ บทกาคคิ บทพรหมคิต บทกษณคลีลา และพโนล

4. เรื่องวรรณข-วรรณตรง แต่งในปี พ.ศ. 2349³⁵

5. เรื่องพระสมุท แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2351 เรื่องนี้แต่งโดยใช้คำประพันธ์ที่ต่างไปจากเรื่อง
อื่นๆ คือแต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทบทพากย์

6. เรื่องฉบับสุภามิต (จุบาบสุภามิต) แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2352³⁶

นอกจากนี้ออกญาวงศาสรรเพชญ (นง) ได้นิพนธ์วรรณคดีไว้อีกหลายเรื่องคือ เรื่องเลบิก
เชิลปรา (ตำนานว่าด้วยศีลห้า), เรื่องอิเหนา และเรื่องฉบับเสรี (สุภามิตสอนหญิง)

ออกญาวงศาสรรเพชญ (นง) ได้เรียบเรียงรบาศษัตริย์ (พระราชพงสาวดารเขมร) ขึ้นฉบับ
หนึ่งตามพระราชโองการของสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์จันท) เป็นที่รู้จักในนาม รบาศษัตริย์
ฉบับออกญาวงศาสรรเพชญ (นง) โดยได้เรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ. 2351³⁷

ราม่า ได้เป็นที่ออกญาวงศาษัตริย์ตำแหน่งกรมราชบัณฑิต Judith M. Jacob เรียงลำดับบรรดาศักดิ์ของท่านนงไว้
ดังนี้ ออกญาภิรามนตรี, ออกญาพระคลังและออกญาวงศาสรรเพชญ.

³⁴ ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภิสราธิปแฆมรสตวคตสทิ 19 (กุนเพญ: บณณการองคร, 2003), หน้า 134.

³⁵ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 79.

³⁶ Judith M. Jacob กล่าวว่าเรื่องจุบาบสุภามิต แต่งขึ้นในปี 2333 หรือ 2352 โปรดดู *Ibid.*, p.78.

ออกญาวงศาสรเพชญ (นาง) ถึงแก่สวรรคตในปี พ.ศ. 2401 ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศจักรพรรดิ (พระองค์ด้วง)

3. ออกญาโกษาธิบดี (เกา)

ออกญาโกษาธิบดี (เกา) นามเดิมว่า เกา ไม่ปรากฏวันเดือนปีเกิดที่แน่ชัด เอกสารของเขมรกล่าวว่าท่านได้บวชเรียนเพื่อศึกษาภาษาเขมรและภาษาบาลีอย่างเชี่ยวชาญ³⁷ จนได้รับการยกย่องว่ามีความสามารถในด้านอักษรศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังได้ศึกษากฎหมายต่างๆรวมทั้งระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการ ได้เป็นอย่างดี ต่อมาออกญาโกษาธิบดี (เกา) ลาสิกขาเข้ารับราชการและได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นออกญาโกษาธิบดี³⁸ ในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์จันท) มีหน้าที่เป็นนายคลังนพรัตน์ขวา คู่กับตำแหน่งออกญาพระคลังธิบดี ซึ่งเป็นนายคลังนพรัตน์ซ้าย³⁹ นอกจากนี้ท่านยังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ด้านการกฎหมายอีกด้วย⁴⁰

งานนิพนธ์ของออกญาโกษาธิบดี (เกา) เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันมีเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น คือเรื่องกรุงศุภมิตร แต่งเมื่อปีพุทธศักราช 2341⁴¹ ออกญาโกษาธิบดี (เกา) ถึงแก่อนิจกรรมปีใดไม่ปรากฏ

4. อมฤตกษัตริย์ (มุก) หรือ ออกญาสนธรรโวหาร (มุก)

ออกญาสนธรรโวหาร (มุก) เป็นขุนนางในพระบรมราชวัง เป็นกวีราชสำนักซึ่งเป็นที่รู้จักมากที่สุด ในพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 มีนามเดิมว่า มุก ชาวเขมร โดยมากรู้จักท่านในนาม สนธรมุก⁴² บ้าง อมฤตกษัตริย์มุก (เขมรเขียนว่า อมฤตกุสตุรีมุก) บ้าง ถึงแม้ว่าแต่ละที่จะเรียกต่างกันออกไปแต่ก็คือ ออกญาสนธรรโวหาร (มุก)

สนธรมุกเกิดที่เมืองสำโรงทอง (สุรกุลสำโรงทอง) เขตกำแพงสพือ ในเวลาที่ยังเป็นเด็กนั้นท่านได้เล่าเรียนในสำนักของพระราชธรรม (อน) ณ วัดคุกในเมืองอุดงค์ เมื่ออายุครบบวชแล้วมุกจึงบวชเป็นสามเณรและเป็นพระภิกษุในวัดนั่นเอง (วัดคุกเป็นวัดหลวงในเมืองอุดงค์) หลังจากลาสิกขา

³⁷ ฉิ่ง หุก จี, ทัศนภาพพหุเทาใน อภิสสาสตรเขมร (Paris: L'Harmattan, 1997), p. 41.

³⁸ ลี ชามเตง, อภิสสาสตรเขมร, หน้า 135.

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰ ทำเนียบนาม ภาคที่ 3 ตำราทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชา (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465), หน้า 3.

⁴¹ ลี ชามเตง, อภิสสาสตรเขมร, หน้า 135.

⁴² ตาง หาบอาน, ลิกสาปรวคตอภิสสาสตรเขมร สมัยนครกษัตริย์สมัยอุฎงค, หน้า 273.

⁴³ ในที่นี้เรียกตามหนังสืออภิสสาสตรเขมร ของท่านลี ชามเตงว่า ออกญาสนธรรโวหาร (มุก) หรือเรียกสั้นๆว่าสนธรมุก. โปรดคูลี ชามเตง, อภิสสาสตรเขมร, หน้า 152.

แล้วมุกจึงไปถวายตัวรับราชการอยู่ในพระราชมารดา (สมเด็จพระวรวรรชนี) ของสมเด็จพระศรีสุริเยศรามาธิบดี (พระองค์ด้วง) สนธรมุกจึงเริ่มเข้ารับราชการในฝ่ายพระราชมารดาของสมเด็จพระองค์ด้วงเป็นอันดับแรก และได้รับพระราชทานนามว่า อมฤตกษัตริย์ (อมฤตกษัตริ) “

ในปี พุทธศักราช 2412 หลังจากพระวรวรรชนีสิ้นพระชนม์ สนธรมุกได้เข้ารับราชการในราชสำนักของสมเด็จพระนโรดมที่กรุงพนมเปญ พระองค์ทราบเพียงแต่ว่ามุกเป็นผู้ที่มีความรอบรู้กระบวนกฎหมายต่างๆ เป็นที่ปรากฏ พระองค์จึงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่ ออกญาปัญญาธิบดี และเป็นครูขุนนางทั้งหลายด้านการฝึกหัดกฎหมายราชการแผ่นดิน“

นอกจากงานราชการแล้ว สนธรมุกยังเจียดเวลาเขียนงานวรรณคดีจำนวนมากเป็นที่สยพระทัยของสมเด็จพระนโรดม เวลาพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปที่ใดก็ตามมักจะโปรดให้ท่านสนธรมุกตามเสด็จเป็นประจำสำหรับยกคำประพันธ์ถวายให้พระองค์ฟัง ท่านสนธรมุกเก่งในการยกคำประพันธ์เพราะๆ ให้ได้อย่างเหมาะสม“

ในปี พุทธศักราช 2443 ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่ ออกญาสนธรรโวหาร และสมเด็จพระนโรดมโปรดให้ท่านแต่งพระราชพงศาวดารเขมรขึ้นใหม่ “

สำหรับงานนิพนธ์ของท่านออกญาสนธรรโวหาร (มุก) มีหลายเรื่อง ได้แก่

1. เรื่องเลบิกจออก นิพนธ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2402
2. เรื่องเทวัน นิพนธ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2402
3. เรื่องตุมเตียว นิพนธ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2402
4. เรื่องสิงหนาท นิพนธ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2406

5. เรื่องพระราชพงศาวดารพระมหากษัตริย์เสวยราชสมบัติในกรุงกัมพูชาธิบดี เป็นลำดับเรียงมา (พระราชพงศาวดาร พระมหากษัตริย์ สย ราชสมบัติ กุญ กุญ กมพูชาธิบดี ชา ลัญญาป เรียง มก)

6. เรื่องวิมานจันท์ นิพนธ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2401
7. เรื่องฉบับเขมร ไม่ทราบปีที่แต่งแน่ชัด

นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่ออกญาสนธรรโวหาร (มุก) ยังได้แต่งบทกวีสั้นๆ อีกหลายเรื่อง เช่น เรื่อง โมงปราบวณจวนรฎกนิกตีวคค (แปลว่า แก้วมงฆวนระลึกไปถึง) เป็นต้น“

⁴⁴ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 73.

⁴⁵ ธี ชามแดง, *อุกสรสาสตุแษมร*, หน้า 153.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ Judith M. Jacob, *Traditional Literature of Cambodia*, p. 73.

⁴⁸ Ibid.

ตามการศึกษาของนักวิชาการชาวฝรั่งเศสบางคนเขียนว่าออกญาสนธโรโวหาร (มุก) ได้รับตำแหน่งจนถึงที่ ออกญาเจ้าฟ้าวัง (อุกญาซหฺวาวัง) ออกญาสนธโรโวหาร (มุก) ได้ถึงแก่อนิจกรรมในปี พุทธศักราช 2438 แต่พระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอเป็นเหลนทวดได้กล่าวไว้ว่า ออกญาสนธโรโวหาร (มุก) ได้อิจกรรมในปี พ.ศ. 2451⁴⁹

5. ออกญาปัญญาธิบตี (แย้ม)

ออกญาแย้ม หรือ ออกญาธิบตี (แย้ม) หรือ ออกญาปัญญาธิบตี(แย้ม)⁵⁰ ท่านเป็นผู้นิพนธ์เรื่องวิมานจันท์ ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ตอนต้นเรื่องว่า “อหรีขณุมุ นามแย้มสุขสม”⁵¹ เวลานั้นท่านแย้มมีบรรดาศักดิ์เป็นที่ออกญาปัญญาธิบตี ซึ่งเป็นตำแหน่งเจ้ากรมอาลักษณ์ขวา สักดินา 7000

ออกญาปัญญาธิบตี (แย้ม) ได้นิพนธ์เรื่องวิมานจันท์ในปี พ.ศ. 2408⁵² นอกจากนี้ออกญาปัญญาธิบตี (แย้ม) ยังได้เรียบเรียงพงศาวดารเขมรไว้เล่มหนึ่งคือ พระราชพงศาวดารพระมหากษัตริย์เสวยราชสมบัติในกรุงกัมพูชาธิบตีเป็นลำดับเรียงมา (พระราชพงศาวดาร พระมหากษัตริย์ โสยราชสมบัติกรุงกัมพูชาธิบตี ชาติฎาบั้ เรียงมก)⁵³

6. ออกญาพระคลัง (เมียง)

ออกญาเมียง มีบรรดาศักดิ์เป็นที่ ออกญาเจ้าฝ่ายคลัง คือตำแหน่งออกญาพระคลัง ไม่ปรากฏประวัติของออกญาพระคลัง (เมียง) มากนัก ทราบเพียงว่ามีตำแหน่งเป็นนายคลังนพรัตน์งานนิพนธ์ศาสตร์าแลงของท่านพบเพียงเรื่องเดียว คือ เรื่องวรรณทร-วรรณุช นิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2349⁵⁴

7. ออกญาจักรี (แก้ว)

⁴⁹ ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภุสรสิลปี่แฆมรสทวคฺสที 19, หน้า 211.

⁵⁰ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 87.

⁵¹ Ibid.

⁵² ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภุสรสิลปี่แฆมรสทวคฺสที 19, หน้า 246.

⁵³ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 87.

⁵⁴ Ibid., p. 73.

ออกญาจักรี (แกว)⁵⁵ ศาสดราแลบงไว้เรื่องหนึ่งคือ เรื่องภูวเรือง (เรื่องดาวเรือง)⁵⁶ แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2380 โดยมีออกญาพระคลัง (แกว)⁵⁷ หรือ พญารัตนโกษา (แกว)⁵⁸ เป็นผู้ช่วย สำหรับที่มาของเรื่องนั้น กวีกล่าวว่าเจ้าพระยาศรีอินทิต (ศรี) นำเอามาจากสยาม⁵⁹

8. ออกญาอุเทน

ออกญาอุเทน เป็นผู้แต่งเรื่องมามมาณพ กล่าวถึงกำเนิดของพระอินทร์ฝ่ายพุทธศาสนา เรื่องนี้ไม่ปรากฏศักราชที่แต่ง⁶⁰

9. ออกญาปราชญ์ธิบตี (แกว) หรือ ปัญญาธิบตี (แกว)

ออกญาปราชญ์ธิบตี (แกว) มีตำแหน่งเป็นเจ้ากรมพระอาลักษณ์แต่งศาสดราแลบงไว้เรื่องหนึ่งคือ เรื่อง พระสมุทโทโฆษ (สมุทโทโฆษ) เมื่อปี พ.ศ. 2361 ซึ่งมีที่มาจากสมุทโทโฆษชาดก ในปัญญาสชาดก⁶¹

10. เจ้าพญาราชาภักดี, เจ้าพญาขันตกษตรี และเจ้าพญาศรีอัญชิต

กวีทั้งสามท่านนี้ไม่ปรากฏประวัติที่ชัดเจน แต่ท่านทั้งสามได้ร่วมกันนิพนธ์วรรณคดีเรื่องจันทมาต ในปี พ.ศ. 2401⁶²

11. ออกญาธรรมาธิบตี (จันท)

ออกญาธรรมาธิบตี (จันท) แต่งศาสดราแลบงเรื่องสุขมาณพ

12. เจ้าพญาภักดีสงคราม (บาล)

⁵⁵ ฉิ่ง หุกจี สันนิษฐานว่าออกญาจักรี (แกว) เป็นคนเดียวกันกับออกญาปราชญ์ธิบตี (แกว) โปรดดู ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภิสริลปี่เขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 80.

⁵⁶ ลาง หาบอาน, ลิกสาปรวคตติอกุสราสาสุตรเขมร สมัยนครภันท์สมัยอุฎฐก, หน้า 232.

⁵⁷ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 71.

⁵⁸ ฉิ่ง หุกจี อ้างถึงผลการศึกษาของฉก แดม ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในวารสารกัมพูชาสุริยาว่า “ศาสดรา ดาวเรือง ผู้ประพันธ์ ออกญาจักรี (แกว) โดยมีพญารัตนโกษา (แกว) ช่วยเรียบเรียงด้วย” โปรดดู ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภิสริลปี่เขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 81.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁰ ลาง หาบอาน, ลิกสาปรวคตติอกุสราสาสุตรเขมร สมัยนครภันท์สมัยอุฎฐก, หน้า 248.

⁶¹ ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภิสริลปี่เขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 76.

⁶² ลาง หาบอาน, ลิกสาปรวคตติอกุสราสาสุตรเขมร สมัยนครภันท์สมัยอุฎฐก, หน้า 243.

เจ้าพญาภักดีสงคราม (บาล) แต่งศาสตราแลบงเรื่องสุโลก เป็นต้น

13. ยัวะฮ์ จิน

ยัวะฮ์ จิน (จิน) เป็นกวีเขมรที่เกิดในพุทธศตวรรษที่ 25 เกิดที่หมู่บ้านก้อมเปรา เมืองศรีสัชนครกลาง จังหวัดไพรแวง บิดามีตำแหน่งเป็นเจ้าพญาภักดีภาษา (ยัวะฮ์) เป็นขุนนางทางด้านการแบ่งมรดก มารดาชื่อ มี เมื่อยังเด็กบิดามารดาให้บวชเรียนที่วัดเกาะริสเซียชรก (วัดเกาะฤๅษีสฤๅก) ตำบลริสเซียชรก (ฤๅษีสฤๅก) เมืองศรีสัชนคร จังหวัดกำแพงจาม เมื่อลาสิกขาบทได้เข้ามาอยู่ในกรุงพนมเปญขอเข้ารับใช้ในพระบาทสมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร ด้วยเหตุที่กวียัวะฮ์ จินเป็นผู้มีความรู้ชำนาญในการแกะสลักลวดลาย สมเด็จพระนโรดมจึงโปรดให้เข้าทำงานในกรมช่างทองเหลือง ยัวะฮ์ จินได้ประพันธ์วรรณกรรมประเภทศาสตราแลบงเรื่องทวงวงศ์กุมาร หรือเจ้าสรอโตบเจก (เจ้าสุรทบเจก) เมื่อปี พ.ศ. 2431 ในรัชกาลสมเด็จพระนโรดม⁶³

14. หมิ่นภักดีอักษร (ต้อน)

หมิ่นภักดีอักษร (ต้อน) มีชีวิตอยู่ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และได้แต่งเรื่องสรรพสิทธิในปี พ.ศ. 2442 ในรัชกาลสมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร (พระสุวรรณโกศ)⁶⁴

15. พระพรหมบวรภักดี หรือ บวรภักดี (พรหม)

พระพรหมบวรภักดี (พรหม) เป็นกวีผู้แต่งศาสตราแลบงซึ่งมีประวัติไม่ชัดเจนมากนักทราบเพียงว่ามีชีวิตอยู่ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 พระพรหมบวรภักดี (พรหม) แต่งศาสตราแลบงไว้ 2 เรื่อง คือ ศาสตราแลบงเรื่องโพธิวงส์ แต่งเมื่อปี พ.ศ. 2424⁶⁵ และศาสตราแลบงเรื่องสุตันธโถง ซึ่งแต่งเมื่อ พ.ศ. 2426⁶⁶

16. ออกญาสุตตันตปรีชา (อินท์)

ออกญาสุตตันตปรีชา (อินท์) เป็นกวีเอกคนหนึ่งของเขมรสมัยอาณาจักรมอญท่านอินท์เกิดที่บ้านรกาโกง อำเภอ मुखกำพูล เขตกันดาล ซึ่งเป็นตำบลทนมุข บิดาของท่านชื่อ บัญจง-แก มารดาชื่อมูม ท่านอินท์เกิดในปีคริสตศักราช 1859 (พุทธศักราช 2402) ในรัชกาลสมเด็จพระหริรัถย์รามาสริราชดิ (พระองค์ด้วง) เมื่อมีอายุ 10 ปี ได้ไปอยู่วัดเรียนอักษรเขมร และเริ่มหัดเขียนแปล

⁶³ ฆิ่ง हुค จี, มาลีบท อกุสรสิลูปเขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 104.

⁶⁴ พุทธศาสนบณฺฑิตย, เรื่องสหฺวสิทธิ (ภฺนฺเพญ: พุทธศาสนบณฺฑิตย, 2541), หน้า อารัมภบท.

⁶⁵ ฆิ่ง हुค จี, มาลีบท อกุสรสิลูปเขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 181.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

คัมภีร์ต่างๆ แล้วจึงได้ผนวชเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ 20 ปี ท่านได้เดินทางออกจากเขมรมาเรียนวิชาในประเทศไทย 7 ปี จึงเดินทางกลับประเทศเขมร พอท่านอายุได้ 37 ปีจึงลาสิกขาบทมีครอบครัวอยู่เขตพระตะบอง

เนื่องจากท่านอินท์เป็นผู้มีความรู้ภาษาบาลีเป็นอย่างมากเนื่องจากได้บวชเรียนและศึกษาภาษาบาลีเป็นเวลานาน ประกอบกับมีความอุทิศตนมาก เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ในเวลานั้นเป็นพระยาอัครราชมนตรี (ชุ่ม) เจ้าเมืองพระตะบองได้ตั้งให้ท่านอินท์มีตำแหน่งเป็นที่หลวงโหวต จนท่านอายุได้ 55 ปี ทางราชการจึงได้เชิญท่านเข้ามาทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานคร ในกลุ่มพุทธศาสนบัณฑิต รับผิดชอบด้านเปรียบเทียบกระบวนการ (แบบอย่างการประพุด) ต่างๆ และช่วยเรียบเรียงพจนานุกรมเขมร จนท่านอายุได้ 65 ปี ท่านจึงขอลาออกจากราชการกลับไปอยู่ที่พระตะบอง ผลงานของออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งเท่าที่พบในปัจจุบันมี 11 เรื่อง แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ 4 ประเภทคือ

1. **งานนิพนธ์ประเภทร้อยแก้ว** งานนิพนธ์ประเภทร้อยแก้วของออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) โดยมากเป็นงานที่ท่านได้นิพนธ์ขึ้นเป็นเรื่องราวหรือนิทานเพื่อใช้สั่งสอนจิตใจคนอ่านให้มีความรู้ ความคิดก่อนที่จะทำอะไรก็ตาม ได้แก่ เรื่องคติโลก ออกญาสุตตันตปริชานิพนธ์ขึ้นในปีพุทธศักราช 2464⁶⁷ เรื่องนี้ท่านได้แต่งขึ้นเป็นร้อยแก้วมีความยาวมาก โดยมากจะเป็นเรื่องที่ทำให้ความรู้ นิทานที่นำมาสอนผู้อ่าน โดยเฉพาะเด็กๆ บางครั้งมีลักษณะคล้ายการถามตอบอยู่ด้วย

2. **งานนิพนธ์ประเภทตำรา** งานนิพนธ์ของท่านออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) ที่จัดเป็นประเภทตำรานั้นท่านแต่งไว้หลายเรื่องและเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเป็นอย่างมาก งานประเภทตำราของท่านโดยมากจะเป็นตำราที่ว่าด้วยลักษณะคำประพันธ์เขมร ได้แก่ เรื่องกาพย์สารวิลาสินี เรื่องนี้ท่านแปลจากภาษาบาลีในปีพุทธศักราช 2432⁶⁸ เรื่องกระบวนการแม่กาพย์ (กบวณเมกาพฺย) ก็เป็นหนังสือที่ว่าด้วยลักษณะคำประพันธ์เขมร⁶⁹ หรือแม้แต่เรื่องกาพย์ปกสนี (กาพฺยปกสนี) ซึ่งเป็นผลงานอีกเรื่องหนึ่งของท่านก็จัดว่าเป็นตำราในด้านลักษณะคำประพันธ์เขมร⁷⁰

3. **งานนิพนธ์ประเภทร้อยกรอง** งานนิพนธ์ประเภทร้อยกรองของท่านออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) นั้นมีหลายเรื่องและจัดว่าเป็นเรื่องที่มีความไพเราะอย่างมาก แสดงให้เห็นความสามารถในด้านการกวีของท่านได้เป็นอย่างดี ดังที่ท่าน ลี ฐามเตง ศาสตราจารย์ทางด้านวรรณคดีเขมร ได้กล่าวยกย่องออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) ไว้ในหนังสือของท่านว่า “กวีท่านนี้เลื่อง

⁶⁷ ลี ฐามเตง, อภิสสาสุตรแฆมร, หน้า 171.

⁶⁸ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 70.

⁶⁹ ลี ฐามเตง, อภิสสาสุตรแฆมร, หน้า 171.

⁷⁰ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 70.

ถือเป็นที่สุดด้านคำประพันธ์บทร้อยกรองในศตวรรษที่ ๒๐”⁷¹ งานนิพนธ์ของออกญาสุตตันตปรีชา (อินท์) ที่เป็นบทร้อยกรองเรื่องเด่นๆ ได้แก่ เรื่องฉบบัสนตรี (จุบาบัสรี) เรื่องนี้เป็นหนังสือที่ว่าด้วยแบบอย่างในการประพดิตัวของผู้หญิงซึ่งท่านแต่งขึ้นใหม่ (แปลจากสุภายิตสอนหญิง ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่) งานนิพนธ์ซึ่งท่านแต่งในลักษณะวรรณคดีนิราศก็คือ เรื่องกาพย์นิราศนครวัด หรือ นิราศนครวัดคำกาพย์ (กาพย์นิราสองกร หรือนิราศนครวัดตพากุยกาพ) แต่งเมื่อพุทธศักราช 2649 เมื่อตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าศรีสวัสดิ์ไปปราสาทนครวัด” นอกจากนี้ผลงานที่เขียนเป็นวรรณกรรมประเภทสาตราเลขงได้แก่ เรื่องอำเบงแบก (อเบงแบก) ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านนำมาจากปัญญาสชาดกภาษาบาลีมาแต่งเป็นกาพย์ เมื่อปี พ.ศ. 2444” และมีผลงานร้อยกรองอื่นๆ คือ เรื่องกรังอาจารย์อินท์ที่ 1 – 7 (เรื่องกรังอาจารย์อินท์ที่ 1 – 7) เรื่องพระปฐมสมโพธิคำกาพย์ (เรื่องปฐมสมโพธิ พากุยกาพ บทลโขม)

4. งานนิพนธ์ประเภทงานแปล นอกจากออกญาสุตตันตปรีชา (อินท์) จะเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านกวีนิพนธ์แล้วท่านยังเป็นนักปราชญ์ในทางภาษาบาลีอีกด้วย” เห็นได้จากการที่ท่านได้แปลคัมภีร์ภาษาบาลีจำนวนมากออกเป็นภาษาเขมร เช่น คัมภีร์โลกนิตยปกรณ์ ซึ่งเป็นสุภายิตคำสอนในทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นภาษาบาลีออกเป็นภาษาเขมร ตำรากาพย์สารวิลาสินีซึ่งเป็นตำราการแต่งคำประพันธ์ท่านก็แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาเขมร นอกจากนี้ออกญาสุตตันตปรีชา (อินท์) ยังได้แปลพงศาวดารเขมรจากภาษาฝรั่งเศสอีกด้วย

ออกญาสุตตันตปรีชา (อินท์) ถึงแก่อนิจกรรมในปี คริสต์ศักราช 1924 พุทธศักราช 2467 รวมอายุได้ 65 ปี”⁷²

17. ออกญาวิบุลราชเสนา (นุ กอน)

ออกญาวิบุลราชเสนา นามเดิม นุ กอน เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2417 (ค.ศ. 1874) ที่ตำบลองค์คำโสม อำเภอดรารตก จังหวัดตากแก้ว บิดาชื่อ นุ มารดาชื่อ อุก เมื่ออายุได้ 9 ปี บิดามารดาได้ให้ไปเรียนที่สำนักของพระอิน ษา ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัด โตนด (องค์คำโสม) เมื่ออายุได้ 14 ปี ท่านบวชเป็นสามเณรได้หนึ่งพรรษาแล้วสึกออกมา อายุได้ 17 ปี เข้าทำงานเป็นเสมียนเจ้าเมืองจังหวัดทราง (ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเวียดนาม) ระหว่างปี พ.ศ. 2434 นุ กอน ได้เข้าทำงานในกรมพระ

⁷¹ ลี ฆามเตง, อกุสรสาสูตรเขมร, หน้า 171.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ ฉิง หุก จี, มาลีบท อกุสรสิลุปี่เขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 72.

⁷⁴ ลี ฆามเตง, อกุสรสาสูตรเขมร, หน้า 143.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

อัครราชทูต ในรัชกาลสมเด็จพระนโรดมบรมราชาเทวาวดาร ต่อจากนั้นได้เข้าทำงานในกรมสุริโยภี
ด้านคลังเงิน

ในปี พ.ศ. 2445 นู กอน สอบได้สัญญาบัตร ราชการจึงแต่งตั้งท่านเป็นเจ้าเมืองกำแพงเสียม
และได้โยกย้ายไปหลายจังหวัด ด้วยเหตุที่ นู กอน มีความเชี่ยวชาญด้านกฎหมายภายหลังท่านจึงได้
เป็นจางวางศาลาลูกขุน และศาลอุทธรณ์ เวลานั้นรัฐบาลอาณานิคมได้เชิญท่านไปอบรมเกี่ยวกับ
ระบบราชการที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา 9 เดือน เมื่อกลับมาท่านได้เป็นผู้ช่วยเสนาบดีกระทรวง
เกษตรราชการ มีบรรดาศักดิ์เป็นที่ ออกญาวิบูลราชเสนา

เมื่อเกษียณอายุราชการออกญาวิบูลราชเสนา (นู กอน) ได้พยายามเขียนหนังสือและแปล
หนังสือสำคัญๆ จากภาษาต่างประเทศมาเป็นภาษาเขมร ในปี พ.ศ. 2468 ประเทศกัมพูชามีการ
เลือกตั้งครั้งแรก เพื่อให้เกิดรัฐสภาสำหรับร่างรัฐธรรมนูญนั้น ท่านได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร
ในมณฑลเกาะสุรินทร์ จังหวัดกำแพงจาม⁷⁶

วรรณคดีที่ออกญาวิบูลราชเสนา (นู กอน) แต่งและแปล ได้แก่

1. เรื่องพิมพ์านิทพาน เป็นวรรณกรรมประเภทศาสตราแลบงพิมพ์ครั้งที่ 3 ที่พนมเปญ
พ.ศ. 2503⁷⁷

2. เรื่องสามก๊ก (แปลจากฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่ราชบัณฑิตยสภาชำระเมื่อปี พ.ศ.
2471) เรื่องนี้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในวารสาร “กัมพูขสุริยา” ในปี พ.ศ. 2491 เล่ม 2 โดยท่านได้
ชี้แจงว่าเรื่องนี้แบ่งเป็นบทมีทั้งหมด 78 บท แต่ไม่ทราบว่าลงพิมพ์ในกัมพูขสุริยาจนจบสมบูรณ์
หรือไม่⁷⁸

3. เรื่องเดียวเอก (ตุ้มเดียว สำนวนบทพากย์ 8) เรื่องนี้พิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2485⁷⁹ และ
ได้รับรางวัลที่ 1 ในการแข่งขันวรรณคดีปี พ.ศ. 2487

4. ปกิณกะกถาเคารพ 7 ประการ

5. เรื่องมหาสุปักษ์ดาบส

6. เรื่องอิเหนา แต่งเป็นร้อยแก้ว แต่ไม่ได้พิมพ์

7. เรื่องตุงฉิน (นวนิยายสมัยใหม่) พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2490 มี 2 ภาค⁸⁰

8. เรื่องสมุทเขภูฏา

⁷⁶ ธี ฆามแดง, อภิศาสตร์สุทรเขมร, หน้า 174 – 177.

⁷⁷ ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภิศาสตร์สุปักษ์เขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 84.

⁷⁸ ฉิ่ง หุก จี, ทัศนภาพพู่ทอในอภิศาสตร์สุทรเขมร, หน้า 160.

⁷⁹ ฉิ่ง หุก จี, มาลีบท อภิศาสตร์สุปักษ์เขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 84.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน.

18. บาน เสง

บาน เสง เกิดที่กรุงพนมเปญ มารดาชื่อ ตูรยอง บิดาชื่อ บาน เป็นข้าราชการในพระบรมราชวัง บาน เสง เกิดในปี พ.ศ. 2425 ตั้งแต่เด็กบิดามารดาได้นำท่านไปฝากให้เรียนที่โรงเรียนราชการ จนอายุได้ 14 ปีจึงบวชเป็นสามเณรในสำนักสมเด็จพระมงค (เอี่ยม) วัดปทุมวดี ได้ 1 พรรษา ก็สึกออกมา

บาน เสง เรียนแต่งกาพย์เขมรจากพระครูวิรักจิต (บาด) วัดสุคนธมานุญ (เมืองอุดงค์) และได้เรียนเพิ่มในสำนักของออกญาสุตตันตปริชา (อินท์) ด้วยเหตุนี้ท่านจึงมีความรู้เชี่ยวชาญในการแต่งกาพย์ หลังจากนั้นท่านได้เข้ารับราชการในพระบรมราชวัง ต่อมาได้ไปเป็นเลขธิการในสถานพระคลังเงิน จนถึง พ.ศ. 2464 ราชการได้จัดท่านไปเป็นครูที่เกาะกงเป็นเวลา 5 ปีจึงกลับมาสอนที่โรงเรียนวัดสวายแพ กรุงพนมเปญ

ภายหลัง บาน เสง ได้เข้ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ในกรมแต่งหนังสือสำหรับศึกษา ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่ามีผลงานของท่านเป็นจำนวนมากในแบบเรียนต่างๆ ซึ่งล้วนแต่แต่งเป็นร้อยกรองอย่างง่าย ๆ บาน เสง ถึงแก่กรรมเมื่อ ปี พ.ศ. 2493 อย่างไรก็ตามในบั้นปลายชีวิตของท่าน บาน เสง ยังได้เข้าร่วมในคณะกรรมการแต่งหนังสือมูลวิชาสำหรับชั้นมัธยมศึกษาได้สองเรื่อง แสดงให้เห็นว่า บาน เสง เป็นผู้มีความเอาใจใส่ในวรรณคดีเขมร เพราะเวลานั้นท่านชรามากแล้ว"

เมื่อ บาน เสง ถึงแก่กรรม มีผู้พบผลงานที่ท่านเขียนขึ้น ได้พิมพ์แล้วบ้าง ยังไม่ได้พิมพ์บ้าง เป็นจำนวนมากคือ

1. สัปปริสธรรม 7 ประการ (คำกาพย์)
2. โอวาทนารี (คำกาพย์โคลง) แต่งเมื่อปี พ.ศ. 2489
3. โลกธัมมัตตอจริยา (คำกาพย์)
4. เรื่องฉันทันต์
5. เรื่องนางหุสตันฎาก (แปลจากเรื่อง Jeanne d'Arc)
6. เรื่องทิพพิสังวาร (ต่างสำนวนกับทิพพิสังวารที่เคยพิมพ์)
7. พินพาพิลาป⁸¹

นอกจากนี้ บาน เสง ยังได้แปลเรื่องและบทกวีจากภาษาฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก"

⁸¹ ลี ฆามเตง, อภุสสาสุตรแฆมร, หน้า 179 – 181.

⁸² ในหนังสือ อภุสสาสุตรแฆมร ระบุผลงานของ บาน เสง ไว้เพียง 6 เรื่อง แต่ Jacob กล่าวถึงเรื่อง พินพาพิลาปเพิ่มขึ้นมาอีกเรื่องหนึ่งด้วย โปรดดู Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 67.

⁸³ ลี ฆามเตง, อภุสสาสุตรแฆมร, หน้า 179 – 181.

19. นางสิทธิ (อนุภ สิริ สิทธิ)

นางสิทธิเป็นกวีหญิงคนแรกของเขมรเท่าที่มีหลักฐานปรากฏ นางสิทธิมีอายุอยู่ในช่วง 2424 – 2506 จากประวัติที่ปรากฏเราทราบว่านางสิทธิรู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับการแต่งกวีนิพนธ์ร้อยกรองภาษาเขมรด้วย บิดาของท่านรับราชการในพระบรมราชวัง ดังนั้นการศึกษาของท่านจึงเริ่มที่บ้าน โดยมีบิดาเป็นผู้สอน และได้เรียนภาษาไทยจากที่พักมารดา และคนใกล้ชิดบางคน ดูเหมือนจะกล่าวได้ว่านางได้ไปเรียนถึงประเทศสยามด้วย เมื่อถึงวัยสมควร นางสิทธิได้แต่งงานกับท่านพัก-อำ (พัก – อำ) ซึ่งเป็นข้าราชการกระทรวงยุติธรรม และอยู่ด้วยกันจนมีบุตรสาวคนหนึ่งแต่ต่อมานางสิทธิไม่สามารถทนอยู่กับสามีต่อไปได้จึงหย่ากับสามี

หลังการหย่าร้างจากสามีนางสิทธิได้เข้าทำงานในพระบรมราชวัง เนื่องจากมีชื่อเสียงทางด้านภาษาและวรรณคดี (ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสวสดี) มีหน้าที่เป็นเลขานุการในคณะละครพระราชทรัพย์ (ละครหลวง) หัวหน้านักร้องหญิงในพระบรมราชวังและเป็นผู้จัดการวงดนตรีพระราชทรัพย์ (ดนตรีหลวง)⁸⁴ ผลงานของนางสิทธิเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันมีหลายเรื่องทั้งที่เป็นร้อยแก้ว และร้อยกรอง บางเรื่องตีพิมพ์แล้ว แต่บางเรื่องยังไม่เคยตีพิมพ์ดังนี้

1. เรื่องพิมพ์พิลาป เรื่องนี้แต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์ 7 ทั้งเรื่อง แต่งในปี พ.ศ. 2442⁸⁵ ได้รับการพิมพ์ครั้งแรกโดยบรรณาการคิม เสง เมื่อปี พ.ศ. 2484
2. แบบบอกจักรวา พิมพ์ในปี พ.ศ. 2475 (?)
3. มหาสมมติวงศ์
4. เรื่องคู่สร้างมิตรไม่ทรยศมิตร เรื่องนี้แต่งเป็นร้อยแก้ว พิมพ์โดยบรรณาการสายป่าน จังหวัดกำแพงจาม เมื่อปี พ.ศ. 2495
5. เรื่องจิตสัตยา แต่งเป็นร้อยแก้ว พิมพ์โดยบรรณาการสายป่าน จังหวัดกำแพงจาม ในปี พ.ศ. 2496

20. บัณฑิตสอาด

บัณฑิตสอาด หรือ สอาด นักประพันธ์ท่านนี้เราไม่ทราบประวัติของท่านเลย และในปัจจุบันก็พบผลงานของท่านเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น คือ เรื่องมุจลิน หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เรื่องจันทโครพ ซึ่งแต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2376⁸⁶ ด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ได้แก่ บทกาภคิต บทพโนล บท

⁸⁴ Judith M. Jacob, *The Traditional Literature of Cambodia*, p. 81.

⁸⁵ *Ibid.*, หน้า 82.

⁸⁶ ตาง หาบอาน, *ลิกสาปรวคุดิอูสรสาตฺรแฆมร สมัยนครกุนฎลัสมัยอุจฺจก*, หน้า 238.

พหุภคิตีและบทกวีขงคลีลา เรื่องนี้เป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งผู้แต่งได้กล่าวไว้ว่าแปลจากภาษาไทยดังข้อความในเรื่องว่า “แปรพิภคาสาเสียม”⁸⁷ ซึ่งหมายความว่า “แปลจากภาษาไทย”

21. บัณชิตเกา

บัณชิตเกา ได้แต่งเรื่องชัษัต (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) สำหรับเรื่องนี้กวีวรรณคดีเขมรกล่าวว่า มีที่มาจากนิบาตชาดก”

22. อริยคามมุนี (ภิง) พระอริยคามุนี(หิง)

พระอริยคามุนี นามเดิมของท่านยังเป็นปัญหาอยู่ว่าชื่อ ภิง หรือ หิง เนื่องจากกล่าวไว้ไม่ตรงกัน” ท่านเป็นพระสงฆ์มีฐานะเป็นพระราชกณะในสมัยกรุงอุดงมีชัย พระอริยคามุนีได้แต่งศาสตราแลบงไว้เรื่องหนึ่งชื่อว่า ศาสตราชินวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2399 ในรัชกาลสมเด็จพระองค์ด้วง โดยใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ได้แก่ บทกาคคคิ บทพิโนล บทพหุภคิตี และบทกวีขงคลีลา”

23. พระธรรมปัญญา (แมน)

พระธรรมปัญญา (แมน) เกิดในพุทธศตวรรษที่ 24 และได้บวชเรียนในสำนักพระครูศรี และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุโดยพระครูอุปัชฌาย์ แล้วพระครูศรีได้ตั้งฉายาว่า “ธรรมปัญญา” พระธรรมปัญญาเป็นผู้ที่มีความรู้ภาษาบาลีดี สามารถแปลคัมภีร์ธรรมมาเป็นภาษาเขมรได้” พระธรรมปัญญา (แมน) แต่งเรื่องเพชรตา” ในวันอังคารขึ้น 5 ค่ำ เดือน 8 ปีมะแม พ.ศ. 2401 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระหริรัถย์รามาสราธิบดี (พระองค์ด้วง) เรื่องเพชรตา ประพันธ์โดยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ได้แก่ บทกาคคคิ บทพิโนล บทพหุภคิตี บทกวีขงคลีลา และบทโลมนาง

24. พระภิกษุบัณชิตเขี้ยว

พระภิกษุบัณชิตเขี้ยว แต่งเรื่อง จันถลีวงศ์และพลักขันธ

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

⁸⁹ สำหรับชื่อของท่านนั้น หนังสือบางเล่มก็ใช้ว่า ภิง บางเล่มก็ใช้ว่า หิง แต่ในเอกสารตัวเขียน (ใบลาน) เลขที่ 561 ในพุทธศาสนาบัณชิตย พนมเปญ ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ท่านภิกษุ หิง มีสมณศักดิ์เป็นที่ พระอริยคามุนี. โปรดดู ทาง หาบ่อาณ, ลิกสาปรวคตือกฤษสาสุตรเขมร สมัยนครภุณัฎลัสมัยอุฎงค, หน้า 241.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

⁹¹ หิง หุก จี, มาลีบท อุกสรสิลุปี่เขมรศตวคสุทธี 19, หน้า 234.

⁹² ทาง หาบ่อาณ, ลิกสาปรวคตือกฤษสาสุตรเขมร สมัยนครภุณัฎลัสมัยอุฎงค, หน้า 246.

25. พระอินทัปปัญญา (อุก)

แม้ว่าประวัติของพระอินทัปปัญญา (อุก) จะไม่ชัดเจนมากนัก แต่สามารถศึกษาได้จากประวัติของท่านที่แทรกอยู่ในเรื่องมรณมาตา ซึ่งนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2420 ว่าพระอินทัปปัญญา (อุก) ได้เข้าไปศึกษาที่วัดเมื่ออายุได้ 12 ปี ต่อมาเมื่ออายุได้ 22 ปี จึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ มีฉายาว่า “อินทัปปัญญา” ในเวลานี้ได้เริ่มนิพนธ์เรื่องมรณมาตาโดยนำมาจากคัมภีร์บาลี⁹³

ดังนั้นเมื่อพระอินทัปปัญญาณมีอายุ 22 ปี ในปีพ.ศ. 2420 ท่านก็น่าจะเกิดในปี พ.ศ. 2398⁹⁴ ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยศราชกุมารี (พระองค์ด้วง) ผลงานศาสตราแลบงของท่านที่ทราบมีเพียงเรื่องเดียวคือเรื่อง “มรณมาตา”

26. พระปฐมเถระ (โสม)

พระปฐมเถระ (โสม) มีนามเดิมว่า งวนโสม เกิดในปี พ.ศ. 2395 ในตำบลกำแพงา จังหวัดศีร์ษะเกษ (ปัจจุบันคืออำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดไพรเวง) บิดาชื่อนงวน มารดาชื่อนงิน เป็นเกษตรกรธรรมดา เมื่ออายุ 15 ได้เข้าเรียนที่วัดอินทกถา สองปีต่อมาได้บวชเป็นสามเณร บวชได้ 2 ปีก็ลาสิกขามาช่วยพ่อแม่ทำงาน แต่ต่อมาก็บวชเป็นพระภิกษุ เมื่ออายุได้ 21 ปี มีฉายาว่า “พระปฐมเถระ” ต่อมาได้เป็นเจ้าอาวาสวัดกำแพงา ท่านได้รับสมณศักดิ์เป็น “พระสังฆวงศ์ (โสม)”

ด้วยความที่พระปฐมเถระเป็นผู้สนใจในวิชาภิปุญญะและชอบอ่านคัมภีร์ต่างๆ จึงทำให้มีศิษย์ทางด้านวิชาการประพันธ์ด้วย กล่าวกันว่าพระปฐมเถระ (โสม) ได้แต่งวรรณคดีเขมรไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่องสรรพสิทธิ์ (ต่างจากสรรพสิทธิ์ของ หมื่นภักดีอักษร (ตน)) แต่ผลงานที่เหลือมาจนทุกวันนี้คือเรื่องตุมเตียว เพียงเรื่องเดียว ในปีชวด เดือนมาฆะ ตรงกับปี พ.ศ. 2475 พระปฐมเถระ (โสม) มรณภาพด้วยโรคชรา เมื่ออายุได้ 80 ปี⁹⁵

⁹³ ชิง หุก ซี, มาลีบท อกุศลอุปเฆมรสตวตฺสที 19, หน้า 46.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁵ คุรสวงอบร์, บทอตุถาธิบายเรื่อง ทุม-ทาว (กุนเพญ: คุริะสถานเบาะพุมพศายอบร์, 1989), หน้า 13

ภาคผนวก ข

พระนามกษัตริย์กัมพูชาสมัยหลังพระนคร

พระนามกษัตริย์กัมพูชาสมัยหลังพระนคร ปรีวรรตและเรียบเรียงจากตารางพระนามกษัตริย์กัมพูชาสมัยหลังพระนครในบทความเรื่อง “Essai de Tableau Chronologique des Rois du Cambodge de la Période Post – Angkorienne” ของ MAK PHOEN* พระนามกษัตริย์ส่วนใหญ่จะปรีวรรตตามรูปเขียนในภาษาเขมร ส่วนพระนามที่มีใช้ในภาษาไทยจะปรีวรรตตามที่นิยมใช้ในภาษาไทยเพื่อให้สามารถเปรียบเทียบกับพงศาวดารกัมพูชาฉบับที่แปลเป็นภาษาไทยได้ สำหรับศักราชที่ใช้ในที่นี้ ในต้นฉบับเดิมเป็นคริสต์ศักราชแต่ในที่นี้ได้ปรับเป็นพุทธศักราชเพื่อความสะดวกในการศึกษา

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์ในเมืองพระนคร

1. บรมนิพพานบาท	พ.ศ. 1889 – 1894/5
มหานิพพานบาท, นิพพานบาท	
2. สิทธานราชา	พ.ศ. 1894/5
สิทธาน, สิทธานกุมาร, ศรีธาร	
3. บรมลัมพังศราชา	พ.ศ. 1894/5 – 1896/7
ลัมพังศ, ลัมพังศราชา, บรมลัมพังศ	
4. เจ้าบาฮาด	พ.ศ. 1896/7 – 1898/9
5. เจ้าบาฮาด	พ.ศ. 1898/9 – 1900/1
เจ้าปาฮ์ศ	
6. เจ้ากัญมบงพิสี	พ.ศ. 1900/1
เจ้ากัญบงพิสี, เจ้ากัมพงพิสี	
7. ศรีสุริโยวงศ์	พ.ศ. 1900/1 – 1909/10
สุริโยวงศ์	
8. บรมรามมา	พ.ศ. 1909/10 – 1913/4
9. ธรรมาโศกราช	พ.ศ. 1913/4 – 1916/7

---

* MAK PHOEN, “Essai de Tableau Chronologique des Rois du Cambodge de la Période Post – Angkorienne”, *Journal Asiatique* 290.1 (2002): 150 – 161.

10. อินทราชา (พญาแพรง) พ.ศ. 11916/7

พญาแพรง, อินทกุมาร

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์กรุงจตุमुख (พนมเปญ)

11. บรมราชาที่ 1 (เจ้าพญาายต) พ.ศ. 1916/7 – 1976/7

12. นารายณ์ราชาที่ 1 พ.ศ. 1976/7 – 1980/1

นาราย(ณ์)รามมา

13. ศรีราชา พ.ศ. 1981/2 – 2019/20

14. ศรีสุริโยทัย พ.ศ. 1981/2 – 2019/207

ศรีสุริโยทัยราชา

15. ธรรมราชา พ.ศ. 2011/2 – 2047/8

เจ้าพญาธรรมราชา, มหาธรรมราชา

16. ศรีสุคนธบท พ.ศ. 2047/8 – 2055/6

พญาขัต, เจ้าพญาภู้าขัต, เจ้าพญาภู้าขัตติย, เจ้าพญาภู้าขัตราชา

17. กน พ.ศ. 2055/6 – 2068/9

กาน, หลวงพระเสด็จกน, เสด็จกน, ศรีเขตตา

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์กรุงลงแวก

18. บรมราชาที่ 2 (เจ้าพญาจันท์) พ.ศ. 2059/10 – 2109

จันทราชา, จันทตราสราชา, มหาจันทราชา

19. บรมราชาที่ 3 พ.ศ. 2109 – 2119

ปรมินทราชา

20. บรมราชาที่ 4 (สัฎฐา) พ.ศ. 2119 – 2137

มหินทราชา, มหาบรมมหินทราชา

21. ชัยเชษฐาที่ 1 พ.ศ. 2127/8 – 2137

22. บรมราชาที่ 5 (เจ้าพญาตน) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2127/8 – 2137

บรมเจ้าพญาตน

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์กรุงศรีสัตนธร

23. รามที่ 1	พ.ศ. 2137 – 2139
รามเชิงไพร, รามาธิบตี, รามาธิบตีอุง, รามมหาบพิตร, รามบพิตร	
24. รามที่ 2 (เจ้าพญาบูร)	พ.ศ. 2139 – 2140
รามราชา	
25. บรมราชาที่ 5 (เจ้าพญาตน) ครั้งที่ 2	พ.ศ. 2140 – 2142
เจ้าพญาตน	
26. บรมราชาที่ 6 (เจ้าพญาอน)	พ.ศ. 2142 – 2143/4
เจ้าพญาอง	
27. แก้วฟ้าที่ 1 (เจ้าพญาโณม)	พ.ศ. 2143/4 – 2145
เจ้าพญาแฉวม, เจ้าพญาโณมราชา	

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์กรุงฉวาเอม (โลเวียเอม)

28. บรมราชาที่ 7 (ศรีสุริโยพรรณ)	พ.ศ. 2145 – 2162
ศรีสุพรรณ	

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์กรุงอุคงค์

29. ชัยเชษฐาที่ 2	พ.ศ. 2162 – 2170
ชัยเจษฎา	
30. ศรีธรรมราชาที่ 1 (เจ้าพญาอุ)	พ.ศ. 2170 – 2175
พระราชสมภาร	
31. องค์ทองราชา (เจ้าพญาบูร)	พ.ศ. 2175 – 2183
องค์ทอง	
32. ปทุมราชาที่ 1 (องค์น)	พ.ศ. 2183 – 2185
ปทุมวงศา	
33. รามาธิบตีที่ 1 (เจ้าพญาจันท์)	พ.ศ. 2185 – 2201
สัจจนา, ราม, รามราชา	
34. บรมราชาที่ 8 (องค์สุร)	พ.ศ. 2202 – 2215

- ปทุม, ปทุมราชา
35. ปทุมราชาที่ 2 (ศรีชัยเชษฐ) พ.ศ. 2215 – 2216
- ปทุมสุริวงศ์
36. แก้วฟ้าที่ 2 (องค์ซี) พ.ศ. 2216 – 2220
- องค์ซี, องค์นี
37. ชัยเชษฐาที่ 3 (องค์สุร) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2220 – 2238
- ชัยเจษฎา, ศรีธรรมราชา
38. รามาริบัติที่ 2 (องค์ยง) พ.ศ. 2238 – 2239
- อุทัย, อุทัยราชา, นาราย(ณ์)รามาริบัติ
39. ชัยเชษฐาที่ 3 (องค์สุร) ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2239 – 2243/4
40. แก้วฟ้าที่ 3 (องค์อิม) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2243/4 – 2244/5
41. ชัยเชษฐาที่ 3 (องค์สุร) ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2244/5 – 2245/6
42. ศรีธรรมราชาที่ 2 (องค์นุร) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2245/6 – 2247/8
- พระราชวังกदार
43. ชัยเชษฐาที่ 3 (องค์สุร) ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2247/8 – 2250
44. ศรีธรรมราชาที่ 2 (องค์นุร) ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2250 – 2258
45. แก้วฟ้าที่ 3 (องค์อิม) ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2258 – 2265/6
46. สัตถา (องค์ซี) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2265/6 – 2272
47. ชัยเชษฐาที่ 4 (แก้วฟ้าที่ 3) ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2272
48. บรมราชาที่ 9 (สัตถา) ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2272 – 2280
49. ชัยเชษฐาที่ 5 (ศรีธรรมราชาที่ 2) ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2281 – 2293
50. ศรีธรรมราชาที่ 3 (องค์อิม) พ.ศ. 2293
51. รามาริบัติที่ 3 (องค์ตน) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2293 – 2294
- องค์ทอง, องค์ทองราชา
52. บรมราชาที่ 9 (สัตถา) ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2294
53. ศรีชัยเชษฐ (องค์สงวน) พ.ศ. 2294 – 2300
54. รามาริบัติที่ 3 (องค์ตน) ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2301 – 2303
55. นารายณ์ราชาที่ 2 (องค์ตน) พ.ศ. 2303 – 2318
- อุทัยราชา
56. รามาริบัติที่ 4 (องค์นมน) พ.ศ. 2318 – 2322
- องค์นมน พระราม, องค์นมนราม, รามราชา, รามศรีชัยเชษฐ

57. นารายณ์รามา (องค์เอง) พ.ศ. 2355 – 2340
 58. อุทัยราชา (องค์จันทร์) พ.ศ. 2340 – 2378
 59. องค์มี พ.ศ. 2378 – 2384
     องค์มีกษัตริย์
 60. หริรักษรามา (องค์แก้ว) พ.ศ. 2384 – 2403
     พระนามหลังสุดคือ: บรมโกญจัญ

พระนามกษัตริย์เสวยราชย์กรุงพนมเปญ

61. นโรตตม (นโรตม) พ.ศ. 2403 – 2447
     องค์จรัลสิง, องค์วดี, ราชาวดี
     พระนามหลังสุดคือ: สุวรรณโกญจัญ
62. สีสุวัตตี (ศรีสวัสตี) พ.ศ. 2447 – 2470
     สีจूर, สุจूर, หริราช, สีสุวัตตี
     พระนามหลังสุดคือ: บรมราชานุโกญจัญ
63. สีสุวัตตี มณีวงศ์ (ศรีสวัสตี มณีวงศ์) พ.ศ. 2470 – 2484
     พระนามหลังสุดคือ: บรมชาติยโกญจัญ
64. นโรตตม สีหนุ (นโรตม สีหนุ) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2484 – 2498
65. นโรตตม สุรามริต (นโรตม สุรามฤต) พ.ศ. 2498 – 2503
     พระนามหลังสุดคือ: มหากาญจนโกญจัญ
66. สีสุวัตตี กุสมะ (ศรีสวัสตี กุสมะ) พ.ศ. 2498 – 2513
67. นโรตตม สีหนุ (นโรตม สีหนุ) ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2536 – 2547
68. นโรตตม สีหมุนี (นโรตม สีหมุนี) พ.ศ. 2547– ปัจจุบัน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

सानติ ภัคคีคำ เกิดเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2520 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับสอง วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (วิทยาเขตวังท่าพระ) ในปีการศึกษา 2541 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรในปีการศึกษา 2545 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2547 ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่งอาจารย์ ระดับ 5 ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ